

CANCELL.
MARTIS B.
1716.

IX. B. C. 189

57.

~~D. 5.~~

~~XXVIII. 9. a~~

anf
1

Index Materiarum

- I. De eo quod depositario, amisso deposito, salutare est, Dissert.
Joh. Christ. Leonhardi, g. Lic. Vitis. Halae.
- II. De Foro Clerici delinquentis sub p[re]s[ent]e, D. Sigism. Gottlieb Hilligeri
Christoph. Joh. à Munchhausen, Lips. 1710.
- III. De Diverso colorum Jure sub p[re]s[ent]e. Sam. Hoyerij Phil. Ludov. Schot.
1619, Halae, 1709.
- IV. De Pastuis ad Culturam non redigendis, Joh. Georg. Kob, pro Lic.
Abt[er]n[si] 1714.
- V. De eo quod justum è circa Venationes in t[er]re, et in t[er]re circa Venationes precarias, sub p[re]s[ent]e. Joh. Philij. Witt, fundr. Ant. Saltz-
goyss, pro Lic. Erfurt. 1713.
- VI. De amissa Possessione Agri inundati sub p[re]s[ent]e. Sim. Henr. Musai, Fr.
Joach. von Linnich Kiloni 1703.
- VII. De Tabulis Censualibus, vulgò Ur-² Urur - u. Joseph. Voglstr[assen], Gotthof.
Dauer Adv. Lips. pro Lic. Erfurti, 1693.
- VIII. Utrum Iosephus fuerit Dardanarius, vulgò Ur-² Josephi Dardani-
del sub p[re]s[ent]e. Joh. Paul. Krasij Ant. von Dähle Sena. 1707.
- IX. De Jure Columbarum, sub p[re]s[ent]e. Petr. Mulleri, Joh. Fr. Lunden, Jenae 1706.
- X. De Jure Ventorum, Ur-² Wind-² W[est]er, sub p[re]s[ent]e. Henr. Lunden
Eras. Löwenig, Abt[er]n[si] 1675.

- XI. Electa De Jure Carum, Non fund. Anst. Herz. Klaveri Pado 1711.
 XII. De Lege extirpatorum Paserum, Jo. Phil. Wimbler, Erfurti, 1707.
 XIII. De Jure Civium Non, Anst. Herz. Welfer, sub J. Georg. Ad. Struvij,
 Herz. Groland, Sena, 1682.
 XIV. De Jure Venandi ex generali investitura in subfendum valida con-
 cesso, sed defectu subinfundationis extincto, A. P. Ludov.
 Köfeler pro Lic. Altdorffij 1706.
 XV. De Colonis Partiaris, Von Fallbörner, Form. Eylor, pro Lic. Altdorffij
 1677.
 XVI. Geographiam libera Venationis Germanica, imprimis Svecica,
 die Jure Jure - Gerechtigkeit, sub J. Steph. Christoph. Har-
 precht, Joh. Erh. Kestelij, Tubinga 1702.
 XVII. De Schutetis, Heimbürgis et Scabinis paganicis, J. Joh. Christoph.
 Juchting, Joh. Jac. Juchting, Sena 1687.
 XVIII. De Jure Salinarum, J. Th. Georg. Jungelbruff, Joh. Fr. Rinow Helm.
 Padij 1707.
 XIX. De Jure Metallicis, Von Burg. Ambr, Burg. Grinthe, J. Georg. Jungel-
 bruff, Dieter. Werner Berckelmann, Helmsf. 1705.
 XX. De Jure Aluvionum in Imperio, J. Henr. Coccejo, Carl. Podesz.
 Duvell, Affancie 1708.
 XXI. De Jure Accipendi in verbis conjunctis, J. Henr. Coccejo, Joh.
 Eng. van Felder, Traject. ad Rhem. 1687.
 XXII. De Actio Affectionis et Amoenitatis, J. Henr. Coccejo, Franc. Casim.
 Henschelin, 1680.

- XXXV. De Præbenda Equestri dicta di. Vitis. Anno. G. J. Fr. Coll. Stra.
Alap. Fr. Joch. Fr. Hanse, Sena 1718.
XXXVI. De Jure Congruæ, Vom G. J. Fr. Coll. Sena, 1718.
XXXVII. Christiani Ulr. Pruper De Amoris illecebris. Von Ludw. L. Sena,
d. Charolais, Sen. 1718.

~~1718~~

DISSERTATIO INAUGURALIS IURIDICA.

DE

34

IVRE

PRINCIPIS

EVANGELICI

CIRCA DIVORTIA,

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

DOMINO CAROLO,

PRINCIPE BORUSSIAE, MARCHIONE

BRANDENBURG. reliqua

IN REGIA FRIDERICIANA,

DIRIGENTE

DOMINO

IUSTO HENNINGIO BÖHNERO,

ICTO, REGIAE MAI. CONSILIARIO AVLICO,

PROFESSORE IURIS ORDINARIO,

PRO SVMMIS IN VTROQUE IVRE HONORIBVS

ET

PRIVILEGIIS DOCTORALIBVS

OBTINENDIS,

IN AVDITORIO MAIORI,

Ad d. XXI. Septembr. MDCCXV.

PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTIT

AVCTOR

IOANNES FRIDERICVS Käyserl

GISSA - HASSVS.

HALAE MAGDEB. Typis IO. GRVNERI, Acad. Typogr.

DISSERTATIO IN AEGYPTIIS IURIDICIS

DE

IURE

PRINCIPIS

EVANGELICI

CIRCA DIVORTIA

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO PRINCIPIS AEGYPTI

DOMINO CAROLO

PRINCIPIS BORSIAE MARCHIONE

BRANDENBURG. RELIGIOSO

IN REGIA FRIDERICIANA

DOMINO

IUSTO HENNINGIO BÖHMERO

LECTO REGIAE MAIORIS CONSILIARIO AULICO

PROFESSORE IURIS ORDINARIO

PRO SYMBOLO IN VITROQUE IURE HONORIBUS

PRINCEPS DOCTORALIBUS

OBTINENDIS

IN AUDITORIO MAIORI

AL. X. L. SEPTEMBR. MDCCXV.

LABICO EXPTORUM EXAMINI SVMMITIT

ACTOR

IOANNES FRIDERICVS RECHTER

CISS. HANNOV.

HANNOV. 1715. GR. 1715. 1715.

DISSERTATIO IVRIDICA
DE
IVRE PRINCIPIS
EVANGELICI CIRCA
DIVORTIA.

CAPVT I.
De fati doctrinae de diuortiis.

§. I.

DIVORTIVM hoc loco Divortii de-
nobis est *matrimonii legitime con-* finitio.
tracti, (et concubitu plerumque con-
summati,) ob iustas causas, utro-
que coniugum superstite, Magistra-
tus autoritate facta dissolutio. Un-
de nec de nullitatis declaratione,
quae ab initio matrimonii adfuit,
nec de semiplena separatione, quae dicitur, quoad thorum
et mensam ex professo nunc erimus felicitati.

A

§. II.

haec naturae
diuortia non
sunt prohibi-
ta.

§. II. Sicut matrimonia, si secundum regulas *iustitiae naturalis* spectantur, sua natura, nec perpetua sunt, nec prorsus temporaria, quia utrumque principaliter a *conditione pacti matrimonialis* dependet: Ita *diuortia* eodem iure naturali nec prohibita, nec praecipita, sed medio quasi loco inter licita referuntur. Apposite Imperator in *Nov. XXII. c. 3. In rebus humanis*, inquit, *quicquid ligatur, solubile est*. Et dein: *disfrabuntur itaque in vita contrahentium matrimonia alia quidem &c.* Vt autem vel mutuo dissenso a societate coniugali recederetur, vel altera quoque parte inuita, ob iustas causas, a coniuge diuerteretur, hoc *gentium mores* ex natura societatis humanae tantum non omni aevo approbarunt, nisi quod in *civitatibus* cura Magistratus propter decorem bonumque publicum et familiarum, causae diuortiorum quandoque deprehendantur paulo esse restrictae.

Nec moribus
Gentium
Hebraeorum.

§. III. Nam diuortiorum usum iam apud *Antediluvianos* obtinuisse obseruat SELDENVS de *I. N. et G. iuxta disciplinam Hebr. L. 5. c. 9.* Apud Hebraeos, quamdiu *Deo-neratus* regerentur, lege sacra *Deuter. XXI V.* maritis diuortia, certis quibusdam obseruatis requisitis, iustis de causis, permissa erant, teste IOSEPHO *Antiq. Iud. Lib. XV. c. 2.* quod ipsum sub *Regum* quoque et *Iudicum* regimine fuit continuatum. Nec illicitum fuit uxoribus, ob graues causas in foro agere, quo mariti ipsas cum dote dimitterent, SELDENVS de *I. N. et G. iuxta discipl. Hebr. Lib. V. c. 2. 7.* et de *Vxor. Heb. Lib. III. c. 17. 18. 19. 22.* conf. BURTORF. de *Sponsal. et diuort.* De eo tantum Iudaeis dubitarum fuit, an ob *quamcunque displicentiam* diuertere ab vxore liceret, an vero tantum ob *iustam et grauem causam*, *κατὰ αἰτίαν* seu turpitudinem? adeo vt in diuersas sectas Doctores super hac quaestione abierint, *Hillelianorum* scilicet et *Sammaeorum*, quorum haec non nisi grauem causam; illa vero indulgentior maritis, quamcunque displicentiam admittebat. Er

DE FATIS DOCTRINAE DE DIVORTIIS. 3

Et cum Pharisei plerumque Hillelianorum opinioni adhaerent, quamvis minus rationali, factum est, ut super eadem quaestione a Phariseis interrogatus SALVATOR, in famoso textu *Matth. XIX, 9.* Schammai sententiam haud obscure approbat. SELDENVS de *Vxor, Ebr. Lib. III, c. 23.*

§. IV. Apud *Graecos* quoque diuortiorum licentiam fuisse nullum est dubium, v. ALEXAND. ab ALEXANDRO *L. IV. c. 5.* IOSEPH SCALIGER. *Animadvers. ad Euseb. n. 20.* Apud Athenienses lege Solonis tam vir uxori, quam uxor viro nuncium mittere poterant. Diuertere cupientes ipsi Archontam accedebant, et diuortii libellum apud eum deponebant, docente MEVSIO in *Themide Attica.* Neque hoc per *procuratorem* fieri licuit, cuius instituti rationem ex PLVTARCHO inquit PFEIFFER *Antiq. Graec. L. IV. c. 23.* Erat autem Archontis, sortiri iudices, apud quos hac de re disceptaretur, an legitima esset, nec ne diuortii causa? illo probato, matrimonium soluebatur. PFEIFFER. *d. l.* Illud quoque lege SOLONIS cautum erat, ut adulteram in matrimonio retinere marito sub poena haud liceret, referente MEVSIO *d. l.*

§. V. Apud *Romanos* ob leuem quamvis causam *Romanorum* a societate coniugali recedere cuius integrum fuit, modo ritus aliqui testes solennes ad probationem adhiberentur. C. Sulpitius Gallus cum uxore diuortium fecisse legitur, quod eam *foris capite nudo conuersatam fuisse* comperisset. Antistius Verus autem, quod *cum libertina quadam vulgari secreto fuisset, collocata.* Et Sempronius Sophus ideo, quod *Indos spectasset se ignorante, uxorem eiecit*, ut confirmant PLVTARCHVS in *Comparat. Rom. et Thesei*, et in *Problematis Rom.* VALER. MAXIMVS. *L. III. c. 6.* Imo summatim dici potest, sicut coemtionem, vsu ac confarreatione Romanis matrimonia solebant contrahi, ita quoque contraria, cum

diffarreatione, tum quoque *captiuitate* seu alia *seruitute*,
 et denique *mutuo dissensu*, seu *bona gratia* eadem dissolue-
 bantur. *Diffarreatio* autem erat *genus sacrificii*, quo *inter*
virum et uxorem fiebat dissolutio. *Dicta diffarreatio*, quia
 fiebat *farreo libo adhibito*. Peragebatur vt *contrarius actus*
 procul dubio a *Pontificibus*, quemadmodum *confarreatio*
 quoque ab iis peragi erat solita. De solutis *captiuitate* ma-
 trimoniis vid. *L. 6. ff. de diuort. et repud.* Mutuo autem dis-
 sensu seu *bona gratia* dissolui *matrimonia* adeo *naturale vi-*
sum fuit Romanis, *l. 62. ff. de donat. inter vir. et uxor. d. l. 6. ff.*
de diuort. et repud. vt ante *IVSTINIANI* *Novellam CXXII.*
c. 10. *naturalis haec facultas* haud fuerit in *dubium* vocata,
 vix enim fuit ante *IVSTINIANVM* vel *concilium* vel *Ponti-*
fex quisquam, qui *solutum bona gratia* *matrimonium* *confi-*
xerit. Quin ex ipsa *Novella allegata* patet, etiam *ipsis IVSTI-*
NIANI temporibus fuisse nonnullos, qui *bona gratia* a *con-*
iugio recederent. Caeterum *verba solennia* erant, vbi *spon-*
saliorum vinculo renunciabatur: **CONDITIONE**
TVA NON VTAR. Vbi vinculo nuptiarum: TV-
AS RES TIBI HABETO. Item: TVAS RES
TIBI AGITO. *Claues* quoque *vxoribus* *ademptae*,
symbolum erant *diuortii* frequens, vt et *tabularum nuptia-*
rum disruptio. Et *libello* item *sue tradito*, *sive* per *liber-*
tum, vt *plerumque*, *aliumue* *misso*, *res* solebat *transigi*,
 qui etiam in *acta* *referri* solitus erat, *testibus* *scriptoribus*
antiquitatum Romanarum, *conf. AGELLIVS Noct. Attic. L.*
IV. c. 13. *SELDENVS* in *Vxor. Ebr. L. III. c. 27. p. 401.* *AR-*
NISAEVS *de iure Connubiorum c. 6. sect. 3.* *PETR. GRE-*
GOR. THOLOSANVS Lib. IX. Syntagm. c. 15. *Hinc* tam
crebra fuerunt *vxorum* a *viris* *diuortia*, vt *foeminae* non
consulum *numero* sed *maritorum* *annos* *suos* *computaue-*
rint, teste *SENEECA L. III. de benef. c. 16.* *Traditur* *qui-*
dem teste *AGELLIO L. XV. Noct. Attic. c. 20,* *Romanos* *diu-*
a diuortii *abstinuisse*, quod *alii* ad *quingentos* et *viginti* *tres*
 an-

nos extendunt, quia hoc ipso anno Sp. Carbilus Ruga primus Romae vxorem dimisisse legitur. vid. AGELLIVS *Lib. IV. c. 3.* VALER. MAXIMVS *L. II. c. 1.* Iuxta alios intra sexcentos annos nullum apud Romanos reperiri diuortium testatur SELDENVS *de Vxor. Ebr. L. III. c. 19.* conf. CVAICIVS *Obs. I. c. 39.* Sed et alii interuallum illud faciunt trecentorum et triginta annorum. Hoc quicquid sit, nobis perinde esse potest, quibus sufficit nosse, ante CHRISTI natales diuortiorum licentiam in toto Imperio Romano fuisse permissam.

§. VI. Apud primitiuos autem *Christianos* probabile quidem est, quamdiu in *fidei simplicitate* et *amoris puritate* permanserunt, non secus ac apud Patriarchas, solius virtutis pietatisque studio diuortia non adeo fuisse frequentata. *Sacramento se obstringere solebant*, inquit PLINIVS *Epist. 97. Lib. 10. ne furia, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent.* An cum sinceris his et simplicibus Christianorum moribus facilis pacti matrimonialis solutio conciliari possit, cuiuslibet iudicare facile potest, imprimis cum nec propter Gentilem superstitionem a marito vxorem debere diuertere moneat PAVLVS *1. Cor. VII.* Mox tamen scena videtur paulo esse mutata. Ita IUSTINVS Martyr, qui ad ann. Christi CL. claruit, in *apologia pro Christianis prima*, recenset, vxorem christianam, pietatis causa, marito infideli et flagitioso repudium misisse. Sic ille: *Postquam alexandriam profectus maritus, multo deterior factus esse dictus est, foemina, misso illi, qui apud vos dicitur, repudii libello, ab eo sic seiuncta est.* IUSTINVS missum a foemina marito repudii libellum minime reprehendit; reprehensus sine dubio, si quid Christianorum disciplinae contineret contrarium. Idem fecit S. THECLA, sequioris sexus protomartyr, dicta Thamididis, in Iconio sponta et PAVLI Apostoli discipula. Nuptias noluit viri alias clarissimi, sed Christianissimum et ipsum PAVLVM acerbius de-

Christianorum primitiuorum Ecclesiae.

stantis, sponsalibus renunciauit, quibus sc. ipsum inierat matrimonii vineulum, si vera sunt, quae refert BASILIVS Seleucensis Episcopus, de Vita Theclae L. I. Haec ipsa apud veteres Christianos diuertendi licentia postea magis magisque fuit extensa, et in foro citra dubium eandem habuit effectum, quem habuit apud Romanos, sub quorum Imperio vixerant.

§. VII. Quia vero leges antiquae Romanorum diuertendi licentiam nimis laxauerant, et haec ipso seculo IV. quo Imperatores Christo fidem dare incipiebant, adhuc obtinebat, ere visum fuit, illam paulatim ad iustos redigere terminos, et certis tantum de causis diuortia permittere, quod non tantum subditis, qui gentilia sacra colebant, sed ipsi quoque Christianis praescriptum fuit. Videlicet primus CONSTANTINVS M. ad annum Christi CCCXXXI. arbitrariam illam diuertendi licentiam ita restrinxit, vt foemina marito demum ob homicidium, crimen medicamentarium et sepulchrorum dissolutionem; maritus vero foeminae tantum potuisset. Verba Constitutionis in Cod. Theod. l. 1. de repud. haec sunt: *Placet mulieri non licere propter prauas suas cupiditates marito repudium mittere, exquisita causa, velut ebrioso aut aleatori, aut mulierculario, non vero maritis per quascunque occasiones uxores suas dimittere; sed in repudio mittendo a foemina haec sola crimina inquiri, si homicidium vel medicamentarium, vel sepulchrorum dissolutionem maritum suum esse probauerit, vt ita demum laudata omnem suam dotem accipiat. Nam si praeter haec tria crimina repudium marito miserit, oportet eam vsque ad aliculam capitis in domo mariti deponere, et pro eam magna sui confidentia in insulam deportari. In masculis, etiam si repudium mittant, haec tria crimina inquiri conuenit, scilicet moecham, vel medicamentarium vel conciliatricem repudiare*

Constantini
M. temporibus
primum
coepit restringi
diuortiorum
licentia.

diare voluerit. Nam si ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem restituere debet, et aliam non ducere: quod si fecerit, priori coniugi facultas dabitur, domum eius inuadere, et omnem dotem posterioris uxoris ad semetipsam transferre pro iniuria sibi allata. Notatu sane dignum est his ipsis temporibus Patres Nicaenos plerosque adhuc in viuis, et primarios inter eos ipsi Imperatori a consiliis fuisse, quorum iudicio forensi ac ferme soli is pleraque permiserat, et tamen non constat, eum a patribus circa licentiam diuortiorum taxatum fuisse.

§. VIII. Post CONSTANTINUM M. haec diuortiorum restrictio velut firmata fuit ab HONORIO, THEODOSIO minore, et CONSTANTIO Augustis, EVSTASIO et AGRICOLA Consulibus seu anno CHRISTI ccccxxi. vt liquet ex *l. 2. C. Theod. de repud.* Anno autem ccccxxxix. a THEODOSIO et VALENTINIANO III. Constantiniana illa et Honoriana constitutio iterum abrogata, jusque, quod ante eos obtinuerat, liberius diuertendi plane restitutum, quod ex eorum *Nouellis Tit. 17.* apud SELDENUM de *Vxor. Ebr. p. 416.* liquet. Altera horum Imperatorum, sed paulo restrictior constitutio occurrit in *l. 8. C. de repud.* Circa annum CHRISTI ccccxvii. ANASTASIUS AVGVSTVS legem tulit de repudio ex *communi coniugum consensu* et citra aliquam causam, quae occurrit in *l. 9. C. de repud.* Ad annum Christi dxxxiii. prima prodit IUSTINIANI Imperatoris circa diuortia Constitutio, sub annum eius regiminis secundum, quae extat in *l. 10. C. de repud.* et in *l. 11. C. cod.* Praeterea eiusdem hac de re extant quaedam Nouellae, vt *XC. c. 2. Nou. CXIV. praefat. et c. 1. Nou. CXVII. c. 8. 9. 10.* vbi notabile est, quod in *d. c. 5. quia vero*, ait, plurimas in veteribus et nostris legibus inuenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiant, ea causa prospeximus ex his abscindere aliquas, quae nobis indignae ad soluendas nuptias visae sunt, et eas solummodo nomi-

Post Constantinum M. in Oriente.

minatim praesenti inferere legi, pro quibus rationabiliter potest sive vir sive mulier repudium mittere etc. Ipse Imperator his verbis notat frequentem diuortiorum usum apud Orientales vsque ad tempora Iustiniana. Post Iustinianum IUSTINVS statim sub initiis Imperii sui anno Christi DLXVI. restituit licentiam *mutuo dissensu* a coniugio recedendi per *Nouellam CXL.* vid. SELDENVS de *Vxor. Ebr. L. III. c. 28. p. 421.* Post Iustinum nullae aliae deprehenduntur leges circa diuortium latae per annos quasi trecentos quadraginta. i. e. vsque ad LEONEM Philosophum, qui sub annum Christi DCCCCIAM floruit. Hujus autem extant *Nouellae CXI. et CXII.* quibus praeter alias causas, furor quoque coniugis superveniens matrimonium solvere censetur, si nempe vxor per triennium, vir autem per quinquennium malo, hoc teneantur. Quod pariter NICEPHORVS Botoniates postea constituit. vid. *Constitutiones Imperat. a Bonofidio editae.* Libri quoque Basilici, qui a LEONE Caesare et CONSTANTINO fratre compositi sunt, omissa Iustini Nouella, de diuortio ex mutuo dissensu licito, IUSTINIANI leges *κατὰ πρόδα* sequuntur, ac plures adeo diuertendi causas admittunt. Anno CHRISTI DCCCLXX. floruit PHOTIVS Patriarcha Constantinopolitanus. Is, in *Nomocanone Tit. 13. c. 4.* jus, quale diximus, de diuortiiis, eiusque causis variis Caesareum ostendens, ait: *ex Consensu per conventionem coniuges posse solvere matrimonium, olim dictum, sublatum est autem ab CXVII. Nouella, et rursus ab Iustino Imperatore est renouatum.* Verba PHOTII allegat SELDENVS *d. l. c. 29. p. 423.* Dum autem PHOTIVS nullam aliam et recentiore mutationem memorat, sequitur, his ipsis quoque temporibus Jus Caesareum circa diuortia apud Orientales obtinuisse, et quidem paulo liberius, quam sequioribus seculis. Circa annum Christi MLXX. floruit MICHAEL ATTALIATA, Proconsul et Iudex. Hic iussu MICHAELIS DVCAE Augusti *πρόμα νομικὸν ἢ πραγματικὸν*, opus iuridicum seu pragmaticum,

cum, in quo, ubi de diuortio agitur, *mutui dissensus* nulla quidem fit mentio, sed expresse insinuitur Nouellis IUSTINIANI, et duae praeterea adduntur diuortiorum causae nouae, quae ibi *ἀναζήτεια τῆς κοίτης*, lecti cessatio et *ἡ ἡγά*, tonsura appellantur. Et in hoc statu sine dubio mansit ius circa diuortia Caesareum in Oriente, usque ad recentiora Christiani imperii tempora,

§. IX. Apud Occidentales ante CAROLVM M. ius In occidente ante Carolvm diuertendi satis fuisse amplum, probant formulae libelli repudii apud MARCOLPHVM Monachum, qui sub annum CHRISTI DCL. GLODOVAEO II. seu DAGOBERTI filio Rege vixit. In eius Lib. II. formularum Cap. 19. sequens de libello repudii formula praescribitur: *Idcirco, quia inter illum et coniugem suam, non caritas secundum DEUM, sed discordia regunt, et ob hoc conuersare minime possunt, placuit, utriusque voluntatibus, ut se a consortio separare deberent, quod ita et fecerunt. Propterea et has epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri et affirmare decreuerunt, ut quicquid unusquisque ex ipsis de semetipso facere voluerit, absque repetitione socii sui liberam habeat potestatem, et nullam requisitionem, neque ipsius in caput, neque vlla qualibet persona, exinde habere pertimescat. Quod qui contra parem suum vel contra alium quemcunque hominem vllam repetitionem facere conauerit, partibus illius contra cui litem intulerit, sol. tantos componat, et sua repetitio nullum obtineat effectum; sed unusquis ex ipsis per hunc libellum repudii eorum manibus reboratum, omnique tempore quieti valeant residere. Alia extat formula apud eundem Cap. 30. Dum et inter illum et coniugem suam, non caritas secundum DEUM etc. decreuerunt, ut unusquisque ex ipsis, siue ad seruitium DEI in monasteriis, aut copulae matrimonii sociare se voluerit, licentiam habeat, et nullam requisitionem ex hoc de parte proximi sui habere non debeat. Si quis vero aut aliqua pars ex ipsis hoc emutare, aut contra*

B parem

DE FATIS DOCTRINAE DE DIVORTIIS. II

circa annum 840. Nulli licere excepta causa fornicationis adhibitam sibi uxorem relinquere, et dein aliam copulare.

S. XI. In praxi tamen hoc seculo adhuc ex aliis quoque quam adulterii causis diuortia fuere permiffa. Sane enim ipsum CAROLVM M. legimus BERTAM vxorem, DESIDERII Regis Longobardorum filiam, quam duxerat, post annum repudiasse, incertam qua de causa, et aliam duxisse, sc. HILDEGARDAM Sueuam, e qua posteros suscepit. AÏMON. *histor. Francic. lib. 4. c. 68.* EGINHARDVS in *Vita Caroli M.* IVO in *Panormialib. 7. tit. de adulterio.* Conf. ALBERICVS GENTILIS *de nuptiis L. 6. c. 4.* Et quoties propter impotentiam virum vxor dimiserat, fas ei fuit aliam accipere. *Capitular. CAROLI et LVDOVICI L. 6. c. 55.* Soluebantur praeterea matrimonia cum seruis aliisque peregrinis Gentibus inita. CAROLVS Caluus in *Capitular. capit. XXX.* quod inscribitur: *Quando Lotharius ad osculam receptus est: Si de istis partibus (Gallicae) in illis partibus (Normannorum) foemina maritum aut maritus foeminam accepit, illud coniugium, quia non est legale, neque legitimum, sicut Leo in suis decretis, et Sanctus Gregorius in suis epistolis monstrant, dissolvatur, et cuius fuerit vir vel foemina, mancipium suum quaeque potestas recipiat, et suae potestatis homini coniungere faciat, et si infantes inde nati sunt, secundum legem et antiquam consuetudinem nostram infantes matrem sequantur. In illis autem regionibus, quae legem Romanam sequuntur, secundum eandem legem fieri exinde decreuimus.* Scilicet diu obtinuerat, vt seruorum, adeoque etiam, qui seruis haberentur conditionis, matrimonia, saltim dominis iniuris inita, aut cum libera persona contracta, dirimentur, quod postea, licet etiam Canonibus vetitum, *Caus. 20. qu. 2.* haud parum fuit in vsu. vid. JO. VADIANI ad Jo. SORVIRUM *Epistola in Tom. II. Rerum Allemannicarum a Goldasto p. 153.* Ita enim legitur in *L. 1. Cod. Theod. de Nuptiis Gentilium.*

In praxi tamen liberi or fait diuortiorum licentia.

Imperatorum VALENTINIANI et VALENTIS AA. ad Theod. Magistrum Equitum Constitutio: Nulli prouincialium, cuiuscunque ordinis aut loci fuerit, cum barbarasit uxore coniugium, nec ulli Gentilium prouincialis foeminae copuletur, nisi quae inter prouinciales atque gentiles affinitates ex huiusmodi nuptiis extiterunt. Quod in his suspectum vel noxium deregatur, capitaliter expietur. Dat. V. Calend. Iunii Valentiniiano et Valente AA. Coss. i.e. anno Chr. CCCLXV. Et dein in L. 2. eiusd. Cod. Theod. de Nuptiis Imperatores VALENTINIANVS, THEODOSIVS et ARCADIVS AAA. Cynegio P F.P. legem tulerunt, quae ne Iudaeus cum Christiana, vel Christianus cum Iudaea matrimonium ineat, vetatur: Ne quis Christianorum mulierem in matrimonium Iudaeus accipiat, neque Iudaea Christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata. Dat. prid. Id. Mart. Theosal. Theod. XII. et Cynegio Coss. i.e. ad ann. Christi CCCLXXXVIII. CONSTANTINI M. hanc in rem legem ex Constantini Porphyrogeniti libro, quem de administrando Imperio scripsit ad Romanum Porphyrogenetum filium, allegauit LAVNOIVS de regia in matrim. potest. P. 1. art. 3. c. 2. p. 228. Si unquam gens quaequam ex infidelibus et inhonoratis Borealibus affinitatem contrahere cum Romano Imperatore voluerit, vel filiam eius sponsam accipere, vel suam illi elocare, vel Imperatoris aut eius filii uxorem capere, huiusmodi re verbis interdictum, constitutionemque metnendam, immutabilemque a magno et sancto Constantino scriptam esse in sacra mensa Christianorum ecclesiae sanctae Sophiae. ne unquam Imperator Romanus affinitatem contrahat, cum gente, quae peregrinis et a Romano statu diuersis moribus utatur, maxime, quae sit fidei alterius, et baptizata non sit, exceptis

dum.

DE FATIS DOCTRINAE DE DIVORTIIS. 13

dundaxat Francis. Hos enim solos excepit magnus ille vir sanctus Constantinus, tum quod ex illis partibus ipse oriundus, tum quod propinquitas istius genti et commercia magna essent cum Romanis. Quapropter etiam cum his solis valere contractus matrimoniales permisit, propter partium illarum gentiumque splendorem ac nobilitatem, quam iam annotari; cum autem quocumque populo omnino prohibuit. Quod vero si quis facere ausus fuerit, tanquam patriarum constitutionum Imperialiumque legum transgressor et inter Christianos censei indignus, diris deuoneatur. Vtlerius etiam ob defectum paterni consensus capitulis Francorum dissoluta matrimonia. A REGINONE L. II. Chron. Ann. DCCCXXXVIII. traditur: Habuit autem Ludouicus Balbus (Caroli Calui filius) cum adhuc iuuenilis aetatis flore polleret, quandam puellam nobilem, nomine Ansgard, sibi coniugii foedere copulatam, ex qua duos suscepit filios elegantioris formae, ac ingentis animi virtute praestantes; horum vnus Ludouicus, alter Carolomannus vocabatur. Sed quia hanc sine genitoris conscientia et voluntatis consensu suis amplexibus sociauerat, ab ipso patre ei postmodum interdicta, et interposito iurisiurandi sacramento ab eius consortio in perpetuum separata: tradita est autem ei ab eodem patre Adelheidis in matrimonium, quam grauidam ex se reliquit. add. THYANVS L. XIX. histor. ad ann. MDLVII. HVGOGROTIVS L. II. Epistola ad Martinum Ruarum 327.

§. XII. Ex his, quae de iure caesareo circa diuortia diximus, obseruamus 1) Imperatores hucusque recensitos, qui varias diuertendi admiserunt causas, non tam facile esse damnandos aut coarguendos, tum quod nulla Synodus oecumenica apud Orientem vel Occidentem habita constitutiones istas tanquam impias in examen vocauerit, et ne seruarentur, vetuerit; Tum, quod Antistitum nullus neque Romanus, neque Alexandrinus, nec Antiochenus, nec Constantinopolitanus, aut Hierosolymitanus aliusue vnquam de istis constitutionibus querelam institue-

Ex dictis obseruamus 1)

rit, quod euangelio manifeste repugnarent. Sed videntur potius isti Antistites suo silentio constitutiones imperatorias approbasse, quae si iniustae fuissent, hoc ipso silentio Episcopi illi violati Euangelii rei fuissent, quod tamen de tam sanctis Patribus turpe erit cogitare. Et quamuis eorum non pauci in priuatis suis scriptis contra diuortiorum licentiam senserint, fuerunt tamen alii, iidemque non minoris autoritatis, qui pro eorundem libertate scripserunt, nec dissentientes vnquam ausi de iudicio principali in hac materia disputare: quin illi ipsi Principes, qui plures diuortiorum causas admiserunt, saepe in conciliis generalibus, velut CONSTANTINVS M, aut IUSTINIANVS, tanquam Christianae fidei conseruatores publice praedicantur. Ipsa quoque concilia Imperatorum potestatem in matrimonia et diuortia non semel agnouerunt, prout obseruat LAVNOIUS *de regia in matrim. potest. p. 322.* Vnde sua sponte fluit, quodcunque ius tot seculis vi imperii ciuilis ab Imperatoribus, absque contradictione, iuste fuit exercitum, idem hodie ab iisdem iniuste haud posse possideri. Et si hodie Princeps Euangelicus veteres illas circa diuortia leges, velut Constantini aliasue restituere voluerit, eum violati Euangelii reum haud futurum, quod ex iis, quae in sequentibus sum traditurus, luculentius apparebit.

Obseru. 2)

§. XIII. Obseruamus 2) Leges diuortiorum restrictius vsque ad seculum Carolinum, et in Oriente adhuc vterius, tantum respectum poenae habuisse, vt qui dotis aut ante nuptialis donationis priuatione puniri voluerit, illibatam haberet pro lubitu diuertendi licentiam, vti patet ex constitutione CONSTANTINI M, supra §. 7. allegata. Extat quoque HONORII Imp. Constitutio, *de poenis iniusti repudii in Lib. 2. Cod. Theod. de Repud.* his verbis: *Mulier, quae repudii a se dati oblatione discesserit, si nullas probauerit diuortii sui causas, aboliitis donationibus, quas sponsa perceperat, etiam dote priuetur, deportationis addicenda supplicii etc.* Sicut et in Concilio Nicaeno staturit

Can.

Can. 66. vt Clericus repudians vxorem deponatur, Laicus vero prohibeatur communione fidelium. Nec in legibus Caesarum vllibi legitur, inuito et refractario coniugem *absolue* fuisse obrusam, si nulla legibus probata causa fuisset eiecta. Ea enim opinio, de *indissolubili* matrimonii vinculo, ante introductum iuris canonici vsu in foro ciuili non vbique obtinuit, quemadmodum etiam vsque ad hanc Epocham gradus affinitatis prohibuerunt, et circa illos dispensarunt Caesares, quod ipsum antiquitatis ecclesiasticae peritissimus JACOBVS SIRMONDVS in suis ad Ennodii epistolae notis obseruauit, notante LAVNOIO d. l. aicens: Imperatores Christiani etiam consobrinos iungi vetuerunt, vt Theodosius, tantum, vt Sixti Victoris verbis vtar, pudori iribuens et continentiae, vt consobrinorum nuptiis vetuerit tanquam sororum. Quam sine Principis venia duci non licebat. Quod declarat CASSIODORI formula, qua consobrina legitima fiebat vxor. Longe autem recentius testimonium nobis suppeditat MARIANA non ignobilis Hispanorum Historicus. Alphonfus, inquit, L. X. histor. c. 8. Vrracam vxorem a patre tertio propinquitatis gradu attingebat. Nondum moribus receptum erat, vt Pontificum Romanorum venia, lege cognationis soluta, coniugia inter cognatos coirent, itaque passim consideramus per haec tempora connubia Principum dirempta esse cognatione inter coniuges illegitima in istaque. Hanc vniam arbitror esse causam, cur Alphonfus hic in nullo Castellae regum numero ponatur apud veteres scriptores. Deinde in L. XI. c. II. Vrraca ipsa, quod cognatione deuincta esset, a viro repudiata: haec via dissoluentis coniugis inuenta erat, offensione inter coniuges nata. Nondum enim interpretando sibi quisque leges de matrimoniis aptas faciebat. Neque enim venia Pontificum soluebantur. Si igitur ALPHONSI tempore potuerunt Principes iuste veniam facere matrimoniis propinquorum, potuerunt etiam absque

que dubio ex paritate rationis causas determinare, quibus coalita matrimonia essent dissoluenda.

Historia doctrinae respectu Patrum, Conciliorum, Pontificum.

Eorum, qui diuortiorum libertatem constringunt.

§. XIV. Vifa hucusque historia doctrinae de diuortii respectu constitutionum Imperialium, aliarumque legum in oriente pariter atque occidente, nunc ordo postulat, vt eandem quoque respectu Patrum, Synodorum, Conciliorum et Pontificum vsque ad compilatum ius canonicum paucis perlustremus. Sunt vero ex Patribus quamplurimi, qui diuortiorum licentiam extra causam adulterii, impugnant, quorsum spectat CLEMENS ALEXANDRINVS, qui circa annum CL. floruit. In Canonibus Apostolicis, quorum aetas ante Concilium Nicaenum a quibusdam ponitur, expresse reperitur secundarum nuptiarum post repudium prohibitio. HIERONYMVS ad Matth. C. XIX. ita loquitur: *Sola fornicatio est, quae uxoris vincat affectum, imo cum illa vnā carnem in aliam diuiserit, et se fornicatione separauerit a marito, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura: Qui adulteram tenet, stultus est, et impius. Vbicunque igitur est fornicatio et fornicationis suspicio, libere vxor dimittitur. Et quia poterat accidere, vt aliquis calumniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, vt secundam prima viuente non habeat. Quod enim dicit, tale est, si non propter libidinem, sed propter iniuriam dimittis uxorem: Quare expertus infelices priores nuptias, nouarum te immittis periculo. Vxorem hic appellat innocentem HIERONYMVS, quae per adulterium repudii causam non dedit, non eam, quae aliis inquinata non sit vitiiis. Nam paucis interpositis sic pergit: *Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si iurgatrix, si maledica, tenenda erit istiusmodi? Volumus, nolumus, sustinenda est. Cum enim essemus liberi, voluntarie nos subicimus seruituti.* Alia huiusmodi Patris loca vid. ap. LAVNOIVM de*

DE FATIS DOCTRINAE DE DIVORTIIS. 17

de regia in *matrim. potest.* P. III. art. 1. c. 5. **AVGVSTINI** locus est in *Commentario ad Matth. C. V.* cuius etiam extat canon in concilio Milleuitano I. *Can. 17.* *Placuit*, inquit, *vs secundum Evangelicam et Apostolicam doctrinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri coniungatur, sed ita maneant, aut sibi met reconcilientur, quod si contempserint, ad poenitentiam redigantur.* In qua causa legem imperialem petendam promulgari. Alia eius loca allegat **LAVNOIVS** d. l. p. 468. *segg.* **ARELATENSE** Concilium I. quod anno CCCXIV. habitum fuit in *Canone X.* De his, inquit, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et ii sunt adolescentes, et prohibentur nubere, placuit, ut in quantum potest, consilium eis deitur, ne viventibus uxoribus, licet adulteris, aliam accipiant. **THEODORETVS** quoque qui Chalcedonensi concilio interfuit, circa annum ccccli, in sermone IX. de legibus ita loquitur: Quibus verbis caetera uxoris vitia ferri iubet, seu loquax illa sit, seu temulenta, seu conuiuiosa: Sin vero nuptiarum leges transiliat, et in alium procox intendat; tunc denique copulam solui iubet. **SYRICIVS** Papa ad Himerium Tarraconensem Episcopum *Epist. I. c. 4.* cuius contenta leguntur *Caus. 27. q. 2. can. 50.* De coniugalium, inquit, violatione requisisti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere: hoc ne fiat, modis omnibus prohibemus, quia illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si vlla transgressione violetur. Floruit autem hic circa annum ann. ccclxxxx. Idem statuit **INNOCENTIVS I.** anno ccccv. ad Exuperium Episcopum Tholosanum scribens, cuius verba allegat **SELDENVS** de *Vxor. Ebr. Lib. III. c. 31. p. 445.* **CHRYSOSTOMVS** unum diuortii legitimum esse modum adulterium censuit. Idem affirmat **ASTERIVS** huic coaetaneus apud **SELDENVM** d. l. p. 446. **ISIDORVS** quoque Hispalensis, qui ad annum

Chr. DCXXX. in Hispania floruit, in *Lib. II. de officiis Cap. 19.* Quid ergo, inquit, si sterilis, si deformis, si aetate vetula, si foetida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix, si maledica, tenenda est, velis, nolis, et qualiscunque accepta est, tenenda. THEODORI Cantuariensis Episcopi, qui ad ann. Chr. DCLXXX. enituit, locum allegat LAVNOIVS *d. l. c. 5. p. 480.* TOLSTANVM concilium, quod anno DCLXXXI. celebratum est, in *Con. VIII. Praeceptum*, inquit, Domini est, ut excepta causa fornicationis uxor a viro dimitti non debeat; et ideo, quicumque citra culpam criminis praedicti uxorem suam quacunque occasione reliquerit, quia quod DEUS coniunxit, ille separare disposuit, tandem ab ecclesiastica communione et a coetu omnium Christianorum maneat alienus, quamdiu, et ad societatem relictae coniugis redeat, et partem sui corporis honesta lege conjugii sinceriter amplectatur et foueat etc.

§. XV. Non opus est plura cumulare veteris ecclesiae testimonia, diuortiorum licentiam extra causam adulterii impugnantia. Hoc summatim tenendum, 1) AVGVSTINI aliorumque opinionem, secundas post diuortium nuptias prohibentem, eo tantum collineasse, ut hoc medio reconciliatio inter coniuges eo facilius obtineatur. Quae ipsa tamen sententia non vbiq; fuit approbata, declarante SCHILTERO in *histor. Jur. circa dogm. eccl. de dissolut. matrim. quoad vinculum* §. 13, 14. 2) Alios Augustinum ita interpretatos fuisse, ut poena aliqua ecclesiastica afficere voluerit eum, qui contra praecipua virtutis et tolerantiae christianae uxorem dimittit, extra fornicationis causam, prout quoque THEODORVM Cantuariensem Episcopum, qui ad ann. DCLXXX. floruit, statuisse THEODORVS BEZA scribit, apud LAVNOIVM *d. l. c. 5. p. 450.* 3) Fuisse etiam Theologos pariter et ICTOS orientis, qui prorsus de repudiata *αιναίτιας, αλόσως, ἂν μὴ κατὰ νόμους*, sine

cau-

Ex dictis sunt
obseruatio.
nes.

causa, sine ratione, nec iuxta leges, Canonem hunc accipiunt, prout MICHAEL CHRYSOCEPHALVS repudiatam dicit eam, quae non iuxta leges a marito suo separatur, testante SELDENO *de Vxor. Ebr. Lib. III. C. 30. p. 440. 4*) Quoad ipsas denique diuortiorum causas, fuisse temper aliquos, eosque non infimae auctoritatis, et eruditionis Patres, qui non solum occasione *μοιχείας*, sed alterius quoque flagitii, *κακῆς αἰτίας*, diuertendi licentiam concesserint, vnde dissentientium Patrum explicatio biblica pro lege euangelica haud poterit venditari, priusquam de genuino sensu textus scripturae inter utrosque conueniat. Sed de his nunc speciatim erit dicendi locus.

§. XVI. Inter eos igitur primitiuae ecclesiae Patres, qui pro libertate diuortiorum sentiunt, primus erit ORIGENES, cuius elegantem locum allegat LAVNOIUS P. II. *de Regia in matrim. potest. art. II. cap. II. p. 324. et p. 454.* Post hoc autem Dominus non permittit propter aliam aliquam culpam uxorem dimittere, nisi propter solam causam fornicationis, dicens: *Quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Quaeendum autem est, si propter solam causam fornicationis dimittere iubet uxorem: quod si mulier non fuerit fornicata, sed aliud quid grauius fecerit, ut puta venefica inueniatur, aut interfectrix communis infantis nati, aut in quocumque homicidio, aut exportans domum, et male dispergens substantiam viri, aut furta viro faciens: si mulier huiusmodi admittat, cum Dominus excepta causa fornicationis dimittere vetet? Ex utraque enim parte aliquid inhonestum videtur, nescio autem si vere inhonestum. Talia enim mulieris sustinere peccata, quae peiora sunt adulteriis et fornicationibus, irrationabile esse videtur. Item facere contra voluntatem doctrinae Saluatoris, omnis constabitur impium esse. Disputo ergo, quia non praeceptiue mandauit, ut nemo dimittat uxorem, excepta causa fornicationis, sed quae*

Eorum, qui pro libertate diuortiorum sentiunt.

si exponens rem dixit: Qui dimiserit uxorem excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Et vere quidem quantum ad se facit illam moechari, dimittens eam non moechantem: si enim illa vivente viro adultera vocatur, si facta fuerit alteri viro, sine dubio, qui dimittit, dat ei occasionem secundarum nuptiarum, et propter hoc facit eam moechari, sed vir, qui quantum ad se uxorem dimittens fecit moechari, ut puta veneficam, vel homicidam, aut aliquid aliud constitutam dimittens, iustam excusationem habebit apud DEUM. Potest autem et citra dimissionem propter alias causas facere vir, ut uxor eius moechetur, ut puta, qui supra mensuram permittit uxorem suam agere quod velit, et in amicitiam descendere virorum, quorum vult: frequenter enim ex simplicitate virorum huiusmodi vitia nutriuntur in mulieribus. Item qui abstinere se a muliere sua, frequenter facit eam moechari, non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irrationali sanctitatis et castitatis ductus: et forsitan iste amplius reprehensionis dignus, quam ille, qui quantum ad se facit eam moechari, dimittens, non quidem fornicantem, in veneficio autem vel in homicidio vel quibuscunque aliis grauioribus peccatis inuentam. Qua enim ratione adultera est mulier, quamuis legitime nubere videatur viro vivente: eadem ratione et vir, quamuis legitime accipere videatur dimissam ab aliquo viro, non accipit legitime, secundum sententiam Christi, sed magis moechatur, quasi alienam accipiens. Praeclara est ipsius LAVONII in hunc locum commentatio, censens, Originem hoc loco posuisse, quod ponendum necessario erat, Christum Dominum nihil aut dixisse aut fecisse, quod rectae rationi non conveniret. Deinde, ipsum hoc sibi sumere, marito licere uxorem dimittere, ut propter adulterium, sic et propter veneficium et homicidium etc. ob rationis paritatem. Denique ut vitetur iniqua iuris dispositio, proponere Originem, Christum, Pharisaicis subdole et per insidias inter-

ro-

rogantibus, rem exponendo respondisse, atque ex tribus illis vel aliis grauioribus aut aequae grauibz flagitiis nominasse adulterium, quippe quod contra finem matrimonii directe pugnat.

S. XVII. TERTULLIANVS quoque, qui circa ^{Aliorum te-} ann. cxcii. floruit, in *L. IV. contra Marcionem* pro liber-^{stimonia.} tate diuortiorum non obscure pronunciat, cuius locum Cap. II. allegabimus. AVGVSTINVS, testimoniis eius inter se collatis, videri posset sibi ipsi esse contrarius, nisi diuersa spectentur tempora, quibus animum ad scribendum appulit, secundum quae aliquando nonnulla paulo aliter proposuisse, aut plane retractasse in curis secundis, cense-ri debet. Inter eius autem testimonia, quae non omnem liber- tatem diuortiorum abiudicant, insignis locus est in *L. I. Retra- ctat. Cap. XI. Non quia omne peccatum fornicatio est. Neque enim omnem peccatorem perdit DEUS, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes: dimitte nobis debita nostra, cum perdat omnem, qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelli- genda atque limitanda sit haec fornicatio, et vtrum etiam propter hanc (figurate et metaphorice acceptam) liceat di- mittere uxorem, latebrosissima quaestio est: Licere tamen propter istam, quae in stupris committitur, nulla quaestio est. Idem L. II. *Retraet. Cap. LVII.* Scripsi duos libros de adulterinis coniugiis, quantum potui, secundum scripturas cupiens soluere difficillimam quaestionem: quod vtrum eno- datisime fecerim, nescio; imo vero non me peruenisse ad huius rei perfectionem sentio, quamuis multos sinus eius aperuerim: quod iudicare poterit, quisquis intelligenter legit. Eodem modo fluctuat AVGVSTINVS de adulteri- nis coniugiis *Cap. XXV.* In Libro autem I. de sermone Do- mini in monte paulo apertius loquitur: Propter illicitas, in- quit, concupiscentias, non tantum quae in stupris cum alie- nis viris aut foeminis committuntur, sed omnino quaslibet, quae animam corpore male utentem a lege DEI aberrare fa- ciunt,*

ciunt, et perniciose turpiterque corrumpunt, potest siue crimine et vir uxorem dimittere, et uxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis AGATHENSE CONCILIVM, quod ann. DVI, celebratum est *Can. XXV.* ita loquitur: *Hi vero seculares, qui conjugale consortium culpa grauiore dimittunt, vel etiam dimiserunt, et nullas causas disfidii probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut illicita aut aliena praesumant: si antequam apud Episcopos comprouinciales disfidii causas dixerint, et prius uxores, quam iudicio damnentur, abiecerint, a communionem ecclesiae et sancto populi coetu, pro eo, quod fidem et coniugia maculant, excludatur.* ap. LAVNOIVM d. c. 5. p. 477. Dilponit Canon ne propria autoritate, sed exposita apud Episcopos causa, diuortia, fiant, tantum abest, ut ad solum et unicum adulterium diuertendi licentiam restrinxerit. GREGORII II, qui ad ann. DCCXV. sedi Apostolicae praefuit, locum allegabimus infra *Cap. III.* ubi diuortium permittit propter infirmitatem seu morbum, qui impedit, quo minus uxor viro suo debitum possit reddere. Ad annum autem DCCCLIV. STEPHANVS II. constituit, lepram ad dissoluendum matrimonium sufficere, cuius locum itidem infra allegabimus. In VERMERIENSI concilio, quod sub PIPINO Rege in Gallia celebratum est ad annum DCCCLII. sic habet *Can. V.* *Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus consiliauit, et ipse vir ipsius hominem se defendendo occiderit, et hoc probare potest; ille vir potest uxorem suam dimittere, et si voluerit, aliam accipere.* Aliae Synodi Imperatorum in his causis potestatem palam fuerunt professae. Ita CAROLI M. potestatem agnouit BYRHODUS ARELATENSIS ann. DCCXIII. habita: *Haec igitur, inquit Can. eius concilii XXVI. (ad calcem) sub breuitate, quae emendatione digna perspeximus, quam breuissime adnotauimus, et Domino Imperatori praesentanda decreuimus, poscentes eius clementiam, atque si quid hic minus*

est,

est, eius prudentia suppletur; si quid secus, quam se ratio habet, eius iudicio emendetur; si quid rationabiliter taxatum est, eius adiutorio, diuina opitulante clementia, perficiatur. v. LAVNOIVS de Regia in matrim. potest. P. II. art. II. c. 3. p. 333. seq. et c. 9. p. 339. CONCILIVM MOGVNTIAEVM I. quod ANN. DC. CC. XIII. habitum est, Imperatorem sic alloquitur in praefatione: De his tamen omnibus valde indigemus vestro adiutorio atque sana doctrina, quae et nos iugiter admoneat, et clementer erudiat, quatenus ea, quae paucis subter perscrinximus capitulis, a vestra autoritate firmentur; Si tamen vestra pietas ita dignum esse iudicauerit, et quicquid in eis emendatione dignum reperitur, vestra magnifica Imperialis dignitas iubeat emendare, ut ita emendata nobis omnibus, et cunctae Christianae plebi ac posteris nostris proficiat ad vitam et salutem. apud LAVNOIVM d. P. II. art. II. c. 9. p. 349. Fuerunt quoque Patres, qui vel tacite Imperatorum in his rebus potestatem agnouerunt, et quamuis contra diuortiorum licentiam, pro diuersitate opinandi scripserunt, tamen professi sunt, consuetudinem aliter se habere. vid. BASILII M. locus apud SELDENVM de Vxor. Ebr. L. III. c. 31. p. 446. et apud LAVNOIVM P. III. art. I. c. 5. p. 458. ZONARAE locum in Can. IX. ad Amphiloichium exhibet idem LAVNOIVS d. l. p. 460. Sed haec nobis sufficiant, qui plura Patrum et Conciliorum hanc in rem testimonia nolumus cumulare, ne vitra terminos nobis praescriptos excreseat dissertatio nostra.

§. XIX. Ex his, quae dicta sunt, colligimus, vsque ad tempora introducti in fora iuris canonici fluctuasse saltem patres, Canones, Synodosque an diuortia tantum ob adulterium, an ob similes quoque et grauiores causas essent concedenda, quia terminos regere inter virtutis praecepta et iustitiae regulas supine neglexerant. Nonnulli enim, sicut ipse quoque SALVATOR noster, de restricto diuortiorum vsu iuxta leges virtutis et amoris coniugalis loquuntur; alii

Causa dissensus Inter Patres de causis diuortiorum.

ad

Hinc incerta
sententiarum
farrago in ius
canonicum,
et cum eo in
fora profluxit
restricta ni-
mis diuortio-
rum licentia.

Nulli homo
est ista
liber
homo

Causae, cur
post reforma-
tionem do-
ctrina de di-
uortii non

ad iustitiae regulas respiciunt. Vnde non potuit non contraditio et incerta opinionum series in iure Pontificio de hac materia oriri. Postquam enim GRATIANVS Decretum suum ex Patrum sententiis et spuris Isidori constitucionibus, quae ad conculcandam diuortiorum libertatem potissimum faciunt, compilauerat, eaque sententiarum farrago in foris paulatim auctoritatem fuit nacta, factum est, vt *Herculis Cothurnos* infantibus aptarent, h. e. secundum *virtutis Christianae* regulas iudicarent homines, qui secundum *iustitiae* praecepta viuere recusabant. *Nobis Euangelistis*, inquit B. LUTHERVS in *Epist. ad Georg. Spalatinum* 73. in *supplem. epist. a Buddeo editar. non est agendum cum pertinacibus, sed inter voluntarios, quietos et cupientes ceu ignari doceri et duci. Duros et obstipos a nostro foro mittimus ad Caesaris tribunal.* conf. *tota illa epistola.* Cum autem ad hunc vsque diem termini hi et limites adeo necessarii deprehendantur esse confusi aut saltem non satis solcite distincti, hinc orta in foris nostris illa nimium quantum restricta diuortiorum licentia, de qua in *Cap. III.* plura erit dicendi locus. Ex superioribus quoque pater ante tempora increbescens Papatus *ius circa diuortia* Principibus in dubium nunquam fuisse vocatum, quod postmodum inepta prorsus imo violenta interpretandi ratione ad Clericorum forum pertractum esse deprehenditur. Quamuis autem nobis hodie adeo felicibus esse contingat, vt, excusso post reformationem iugo Papali, Principes nostri iustos ciuilibus imperii terminis quasi postliminio recuperauerint: mirandum tamen est, etiamnum hodie ex Protestantibus reperiri tantum non omnes, qui ius determinandi causas diuortiorum Principi Euangelico abiudicare conantur.

§. XIX. Sed mirari desinat, quisquis considerauerit, cum solo velut LUTHERO totum reformationis negotium et initia et incrementa, simulque finem suum esse consecutum; adeo enim, qui post LUTHERVM extiterunt,

THEO-

THEOLOGI pariter ac ICTI, reliquiarum papalium vinculis ligati, residua doctrinae papalis documenta emendare et opus a LUTHERO coeptum perficere supine neglexerunt, ut reiecta tantum hypothesi, de *sacramento matrimonii*, plerasque inde fluentes conclusiones Protestantes retinuisse, confidenter ausim affirmare. Ipse quoque LUTHERVS, qui conclusiones nonnullas aggredi sustinuerat, ab *intrinsecis* suis *hostibus* (sic ICTOS sui temporis appellat *epist. 251. in supplem. a Budeo editis.*) non parum fuit in reformanda doctrina causarum matrimonialium impeditus. Etenim legimus apud SECKENDORFIVM *in histor. Lutheranismi Lib. III. sect. 32. §. 126.* litem ipsi fuisse cum ICTIS sui temporis de sponfalibus clandestinis, eorumque validitate, quae etiam ad publicas querelas peruenit. LUTHERVS sponfalia absque parentum consensu inita ipso iure nulla et inualida esse recte opinabatur; ICTI contra ex erroneo principio iuris canonici, quasi *vinculum diuinum* subesset sponfalibus, haud iterum dissoluendum, LUTHERO se opposuerunt. Qua re grauiter contristatus LUTHERVS, ad SPALATINVM ann. 1544. ita scribit: *Ego tibi fateor, in hoc anno sic me esse acceptum, ut in vita mea et in tota causa Euangelii nunquam fuerim perturbator. Oritur enim mihi cum Iuristis negotium acerrimum, de clandestinis sponfalibus. Et quos speraueram fidos Euangelii amicos, experior hostes acerrimos. Et post pauca: intrinseci hostes plus nocent, quam externi, ut Iudaens inter Apostolos. Sed vincit crucifixus, et perit crucifixor.* Deinde, quamuis LUTHERVS quaestionem cardinalem et praeiudicalem, *an matrimonium sit civile negotium*, in libro, quem de *coningio* scripserat, tum et alibi haud obscure affirmauerat, vix pauci tamen reperti sunt post LUTHERVM tot seculis, qui eandem canere cantilenam ausi fuerint, adeo ut cum superiori seculo Autor Pseudonymus in famoso scripto, cui titulus: *Dhynartheyische gewissenhafte*

D

Beo

26 CAPVT II. QVAESTIONES QVASDAM

Betrachtung vom H. Ehestand / Ehebruch / Ehescheidung und
 Dielweiberey ic. eandem dicere sententiam sustinuerat, dici
 vix possit, quantas querelas quantasue turbas mouerit hoc
 scriptum inter eos imprimis, qui ab orthodoxa fide no-
 men sibi imponunt. Denique perspexerat LVTHERVS in
 allegato libro, causas matrimoniales magistratus ciuiliis im-
 perio et curae subiectas, ex iure Pontificio haud esse de-
 cidendas, quo ipso tamen irritauit ICTOS, quos vehe-
 menter offenderat, querentes, ius canonicum sibi eripi e
 manibus. Excell. Dn. BOEHMER Patronus et Praeceptor
 noster honoratissimus in *Jure Ecclesiastico Protestantium L.*
I. Tit. 2. §. 6. Et quamuis re ad Electorem delata, is pecu-
 liari rescripto *d. 8. Jan. 1577.* praeceperit: *Ut de iis, quae*
controuersa et dubia essent, speciatim in causis matrimonia-
libus, Theologi et ICTi amice conferrent, et absque detri-
mento doctrinae christianae, a Lutero propositae, concordar-
ent, posthabitis legibus Pontificiis etc. tamen cum Elector
 manum operi haud admoueret, nec publica lege ius Pon-
 tificium damnaret, non potuit non propositum felici care-
 re euentu. Quibus omnibus sedulo perpensis, liquidum ma-
 nifestumque est, post reformationem doctrinam quoque
 de diuortii a reliquijs Papismi purgatam et reformatam
 haud fuisse.

CAPVT II.

Quaestiones quasdam praeiudiciales exa-
 minans.

§. I.

Examinantur
 quaestiones
 praeiudicia-
 les duae.

Hodie duas potissimum licet obseruare sententias in-
 ter Doctores, velut praeiudiciales, quae *iuri Prin-*
cipis Evangelici circa diuortia sunt contrariae.
 Vna

Vna est illorum, qui legibus diuinis posituius vniuersalibus locum relinquunt; altera eorum, qui reliquiis Papismi in hac materia adhucdum indulgent, ac coniugia ciuium diuina quadam sanctione a cura Principum exempta esse profitentur. De vtraque videamus.

§. II. Ius diuinum posituum vniuersale esse dicunt, quod D. G. M. primaeuis fidelibus tantum ex legislatione reuelauit, vt tamen omnes omnino gentes obligare debeat. Huius characteres ac notae hae valgo perhibentur. 1) Si lex aliqua ante foedus cum Abrahamo a Deo lata fuerit, v. gr. homicidii dolosi poena capitalis. 2) Si in libris Mosaicis alicui legi eiusmodi declaratio fuerit adiecta, quod DEUS gentes ob eius transgressionem punierit et profligauerit, quo pertinet prohibitio incestus. *Leu. XIX.* 3) Si lex Mosaica in nouo foedere repetita esse legatur, vt prohibitio polygamiae et diuortii, *Matth. c. V. et XIX, 3.*

Prima, de iure diuino positio vniuersalis.

§. III. Veramenim vero, si dicendum, quod res est, non videtur posse concipi, qua ratione DEUS leges tulerit posituias, quae omnes omnino homines obligatae essent, quamuis ab omnibus exacte intelligi aut cognosci non potuerint. Non modicam contradictionem inuoluit, posituum esse, et tamen obligationem producere vniuersalem. Principium cognoscendi harum legum non est recta ratio, quale debet esse in legibus vniuersalibus, vt pote quod principium omnibus est commune, sed est legislatio positua seu reuelatio, eaque imprimis Iudaeis facta. Vnde igitur aliis gentibus de tenore earum constare potuit, quibus non est facta reuelatio? Sola ne traditione? Sed illa fallax est et incerta, idque tum ob labilem hominum memoriam, tum ob affectus eorundem et passiones, humanaeque deprauationem naturae, quae vt scripturam atrodere et corrumpere audet, ita multo magis verbales traditiones detorquet in

Quod relictur rationibus.

alienum sensum. Vnde sua sponte fluit, eam ex intentione DEI non posse esse medium securum propagandi leges vniuersales.

Diuortia an
iure diuino
positio vni-
uersali sint
prohibita? ne-
gatur, ratio-
nibus.

§. IV. Sed vt de diuortii in specie dispiciamus, eorum prohibitionem iuris diuini vniuersali positiui esse, probant harum legum fabricatores ex primaeva matrimonii institutione *Gen. I. et II. Propterea deseret homo patrem et matrem et adglutiuabitur uxori suae et erunt duo in vram carnem.* Quam ipsam institutionem vim legis habere, persuasissimum habent, quamuis probare vix audeant. Cumque eadem in nouo foedere repetita sit, nihil deesse videbatur, quominus diuortiorum prohibitio ad leges diuinas vniuersales positiuas referatur. Nos vt distinctim respondeamus, 1) ex primaeva institutione legis euinci efficaciam cum ratione haud posse, existimamus. Alias inde sequeretur, hominibus quoque alias circumstantias, quae in primaeva institutione adfuerunt, per modum legis esse obseruandas, v. gr. quod Protoplasti nudi fuerint, quod institutio facta fuerit sub dio, a DEO ipso, sine sacerdotis interuentu, sine pacto matrimoniali, sine consensu et praesentia parentum et cognatorum, sine hospitibus, sine musica, sine cibo et potu, sine arrha et annulis etc. quae singula, si hodie in matrimoniis vellemus obseruare, non solum forem ridiculi, sed et peccaremus in quibusdam aduersus dictamen rectae rationis. Ill. Dn. THOMAS IVS, Patronus, Praeceptor noster venerandus *Inst. Jurispr. diu. Lib. III. c. III. §. 77. et in Cautelis circa Jurispr. Eccles. C. 5. §. 13. lit. m. in not.* 2) In textibus veteris et noui foederis nihil deprehenditur, quod legibus positiuis vniuersalibus patrocinetur, aut Principum Euangelicorum iuri circa diuortia deroget. Tantum enim ibi natura matrimonii explicatur iuxta regulas virtutis coniugalis, vnde Saluator Christus, iam, inquit, non sunt duo, sed vna caro, et quod DEUS copulauit, homo ne separet v. *Matth. XIX, 32. Marc. X, 4. seq. Luc. XVI, 18.* Quibus ver-
bis

bis omnino indicatur arētissima societas, quam temere dissolui neque decorum humano generi neque vtile fuit. Inde tamen non sequitur, eam societatem non posse dissolui ex causis matrimonii naturam et finem subuertentibus. Sicut non sequitur: DEUS coniuges coniunxit, ergo non est in arbitrio hominum, quis cui coniungi velit? aut non debet pactum inter coniungendos intercedere. Quiri potius ex hoc ipso firmiter concludit Miltonus? DEUS coniunxit homines, interueniente pacto, igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Praeclare PETRVS SORTVS apud LAVNOIVM *de regia in matrim. potest. P. I. art. 1. c. 6.* ad haec verba edisserit: *DEUS per causas naturales et ordinatas humanos contractus perficit, i. e. auctoritate legum, sicut naturales res per causas naturales. Non itaque DEVS coniunxit, quod contra iustas leges humanas coniungitur. Hoc dicimus, quoniam Iuristis multis visum est, non esse potestatis secularium legum matrimonium nullum reddere, addo, aut dissoluere, sed tantum Ecclesiasticarum.* Mirandum sane est, Ictos Protestantes, magis coescutire in hac materia, quam ipsos Pontificios. Caeterum illud certum est, si in primaeva virtute coniugali perficissent homines, aut adhuc dum subsisterent hodie, nullum sine dubio diuortii futurum esse locum, quia mala omnia, vnde diuortia fiunt, ab iis exularent. Quare recte celeberrimi Obseruatores Hallenses *Obseru. XXVI. Tom. V. §. 46. 48.* patriarchas existimauerunt sponte ac virtutis amore a diuortii abstinuisse, quia perspexerant, melius esse, si obseruent, quae communiter ad leges conubiales referuntur, quam si diuersos mores sequerentur; plerumque enim libidinem indicant diuortia, si fiant ea intentione, vt alia ducatur; aut imprudentiam, si ob mores peruersos fiant, quod non satis circumspectus quis fuerit in seligenda persona. At enim vero, vbi post lapsum peccatum introductum est in mundum, manent quidem regulae virtutis et amoris con-

iugalis, homines autem, qui affectibus indulgent, hodie secundum has regulas in foro externo ubique diiudicari nequeunt. Vnde quoque CHRISTVS diuinæ veritatis restaurator regulæ subiungit exceptionem, *εἰ μὴ ἐπὶ προτέρας Matth. XIX, 9.* de qua in sequentibus plura dicendi locus erit.

Gentium moribus,

§. V. Neque gentium mores ab his, quæ diximus, alieni vnquam fuerunt, sed eorum institutis variæ diuertendi causæ admissæ, et diuortiorum cura non aliter, quam ceterarum rerum ciuilium reipl. fuit permixta, ve *Cap. I. huius dissertationis* probauimus. Quemadmodum autem GROTIUS ex gentium moribus iuris naturalis regulas velut a posteriori probat: ita recte quoque nos facturos existimo, si ex iisdem gentium moribus vniuersalem diuortiorum prohibitionem a posteriori conuellamus.

Altera quæstio præiudicialis, An matrimonium sit negotium ciuile, et humanum.

§. VI. Principum Euangelicorum iuri circa diuortia contrarii quoque sunt, qui Papizantium opinioni in hac materia subscribunt, et quamuis sacramentum non expresse appellent matrimonium, tamen nec pro ciuili contractu aut humano negotio venditare audent, sed diuina quadam sanctione id a Principum cura exemptum esse existimant, et in regula manent: *mattimonia esse indissolubilia.* Ad hos refutandos eximiam operam contulerunt, qui dereliquis sacramenti in matrimonialibus professa opera commentati sunt, Beatus JO. SAM. STRYK, *de reliquiis sacram. in matrim.* Excell. DN. BOEHMER Praeceptor et Patronus noster venerandus in *Schiltero Illust. Lib. II. Tit. XI.* Ita scilicet comparatum est cum natura generis humani. Aegre deponunt errores, et postquam id, quod maxime crassum et palpabile fuit in errore, reiectum esse deprehenditur, remanent tamen saepe eius conclusiones, sub specie quandoque pia, aut diuersa paulo appellandi ratione palliata ac colore tinctæ. Idem in erroneo conceptu matrimonii nobis obuenit. Reiecerunt nostrates Theologi ad vnum omnes sacramentum matrimonii. Sed

vt coniugium pro negotio prorsus humano et potestatis
 ciuilibus curae subiecto haberent, propter inueteratum
 errorem vix a se impetrare potuerunt, quo ipso funda-
 mentum erroris intactum reliquerunt. Vnde GERHAR-
 DVS *loc. Theol. tom. 7. p. 54.* vbi aduersus sacramentum
 matrimonii disputat, eo ipse dilabatur, vnde diuenterat, et
 putat generali significato coniugium *sacramentum* dici pos-
 se. Reliqui nomine sacramenti quidem abstinent, Theolo-
 gi pariter ac Icti, sed coniugium tamen ob pias quasdam
 ratiunculas ciuilibus negotiis haud posse accenter aperte
 profiterentur. CARPZ. *Jprud. Eccl. Lib. 2. d. 1. n. 16. seqq.*
 FINCKELTHAVS, *de Jure Patronatus c. 4. n. 15.* Quem
 admodum autem supra laudati Auctores celeberrimi reli-
 quias Papismi ex doctrina de sacramento matrimonii, in
 scholis et foris Protestantium adhuc dum hodie obvias, fe-
 liciter detexerunt: ita nobis tantum fundamentum horum
 errorum erit tangendum, et hoc imprimis solide proban-
 dum, *matrimonium in se et sui natura nihil aliud
 esse, quam negotium civile humanum, vnde nec aliter
 considerari debet in foro, quam vt contractus curae
 Principis relictus, ad decorem et emolumentum reipub-
 licae.*

§. VII. Nos ad probandam thesm^m nostram hoc ^{Probatur rā}
 vitur argumento: quodcunque negotium fit actibus ^{tionibus.}
 externis, mediis externis, ad finem externum, illud est
 civile, humanum: non diuinum, non spirituale. Iam videamus
 de matrimonio. Initur consensu mutuo, de re in po-
 testate contrahentium posita, et quidem mere externa, sc.
 indiuidua vitae consuetudine, ad finem externum, sc. so-
 bolis procreationem et mutuam adiutorium, omnisque
 commodi et incommodi participationem, et vltimo ad
 promouendam temporalem tam propriam, quam reipub-
 licae felicitatem. Haec omnia, annon sunt mere ciuilia,
 an

annon mere externa, foro humano subiaccntia? B. Dn. Jo. SAM. d. Diss. c. 2. §. 5. Coccus profecto sit oportet, qui consequentiam non animaduertat. Neque responsione indiget quorundam ciuiliſtarum argumentum, matrimonium non esse negotium ciuile, quod eius *obiectum* non sit *res in commercium ueniens*. Vtique enim publice non exponuntur promercales uirgines, nec nostris moribus in foro de earundem ludi solet corio, Interim sicut alia quoque sunt negotia ciuilia bene multa, quae publice non solent esse uenalia, v. c. *officia publica*, ita eadem ratione materia matrimonialis ciuilis erit, h. e. in commercio ciuium et sub cura magistratus ciuilis posita, imprimis, cum ambitus hic in precio habeatur, nec pro Simoniaco reputetur, qui proxenetam agit.

§. II. Verum, ut pio quodam colore tingant erroneam opinionem, prouocant ad *diuinam matrimonii originem et primaeuam eius institutionem*, unde diuinitatem aliquam seu sanctitatem eidem concilari posse putant. Ast in iis, quae diuinae sunt originis, haec inest differentia, ut quaedam sine medio a DEO proueniant, eaque propterea in maiori sunt ueneratione: quaedam autem mediantibus causis secundis quotidie producantur, ac proinde in tanta dignatione non sunt. Neutra uero tanquam essentialiter diuina aut spiritalia ab origine reputari poterunt. Ex quo illud sequitur, matrimonium Protoplastorum, imprimis quantum in primaeua sua perfectione persistit, tanquam quoddam DEI opus immediatum et omnibus numeris absolutum, diuinae originis imaginem magis prae se tulisse, quam quae hodie contrahuntur coniugia, ab hominibus inconsideratis, amoris oestro abreptis, et affectibus suis nimium indulgentibus. Quod si autem ea omnia, quae diuinae sunt institutionis, diuina, sacra, aut spiritalia appellanda essent, facile relaberemur in turpissimam gentilium superstitionem, qui omnia sempiterni DEI opera, tanquam diuina uenerantur colebantque. Quin quod hoc ipso augetur spirituum

Respondetur
obiectionibus
1) ciuiliſtarum.

2) de diuina
matrimonii
institutione.

alium rerum diuinarumque numerus, ad quas imperii ciuillis maiestas, templorum structura, sobolis procreatio, imperium in bruta animantia, et tota denique vniuersi huius machina aliaque infinita forent referenda. Quod autem, vulgo dicunt, *sub matrimonio unionem CHRISTI cum Ecclesia repraesentari, Ephes. V. et inde rem esse spiritualom*, parum roboris habet, nam et sub agro, semine, aliisque plurimis rebus terrenis adumbratur regnum CHRISTI, quibus nulla ratione qualitas quaedam spiritualis adscribi potest. Quotiens enim sub schemate quodam corporali repraesentatur res aliqua spiritualis, propterea schema et imago non est ipsa res spiritualis, sicut umbra non est corpus ipsum. conf. CALIXTVS *dissert. de coniugio et diuort. §. 26.*

3) de typica
matrimonii
repraesentatione

§. X. An propterea matrimonia Christianorum diuina aut sancta dici mereantur, *quod intra terminos continentiae coniugalis vnus cum vna coeant, et quod liberorum educatio in veritate verbi diuini fiat, ad quod gratia sancti Spiritus requiritur?* quaerunt et affirmant nonnulli, quibus tamen facile potest satis fieri. Nam et apud gentiles quosdam monogamiae sunt et fuerunt in precio, quas tamen propterea res *spirituales* aut *diuinas* nemo dixerit. In se actus coniugalis, siue cum vna vxore, siue cum pluribus fiat, ita est comparatus, vt nihil, quod spirituale sit, aut diuinum inuoluat. Vt liberos Parentes educant, in veritate, quam ipsi agnoscunt et profitentur, ad officia parentum erga liberos pertinet, nihil tamen infert, quod sanctum sit aut diuinum, alias enim iterum in infinitum augetur rerum diuinarum numerus.

4) in specie
de matrimo-
niis christia-
norum.

§. XI. Denique nec propter *benedictionem sacerdotalem*, quae solet illi adhiberi, matrimonium plus quam ciuile negotium dici merebitur. Nam sicut omnia negotia humana cum DEO et votiuis precibus auspiciari fas est; ita multo magis decens erit piisque, coniugalem societatem sic initiare, vt vel ipsa hac pia ecclesiae ceremonia, de-

5) de benefici-
tione sacer-
dotali.

coris et christiani ordinis gratia introducta, illa a vago concubitu et concubinato distingui posset. Quo ipso tamen nihil induit societas coniugalis, quod e numero humanorum negotiorum eam eximat, rebusque diuinis adscribat. CALIXTVS *dissert. de coniugio et diuortio* §. 25. Vnde quamuis ipsis iam olim Iudaeis aliqua hierologia in vsu fuerit, vt prolixè docet CARPZOVIVS *Dissert. de Chuppa Hebraeor.* et ab his in ecclesiam CHRISTI cum aliis ritibus recepta esse videatur, vti sibi persuasit GROTVS *ad Matth. Cap. XXVI.* Imo quamuis etiam plurimi e patribus ecclesiasticis ante et post seculum IV. eiusdem faciant mentionem, vid. IGNATIVS in *Epistola ad Polycarpum* (simo- do illa genuina dici meretur) TERTVLLIANVS in *libr. de pudicitia.* CLEMENS ALEXANDRINVS, AMBROSIVS et BASILIVS, quorum loca collegit GROTVS *l. c.* et TOBIAS PFANNER *P. 2. Obseru. Eccles. c. 7.* conf. HENR. CHRISTOPH. HOCHMANN. in *singulari hac de re Dissert.* Notanter tamen dixi, aliquam saltem hierologiam seu benedictionem illis seculis fuisse in vsu, nam ea, quae hodie celebratur a sacerdotibus in facie ecclesiae, Papatui originem suam debet, vt prolixè docet Beatus DN. JO. SAM. STRYK. *de reliquiis sacramenti in matrimonialibus c. 3.* Apposite SELDENVS *L. II. Vxor. Ebr. cap. 27. p. 208.* *Sub initio Christianismi, quotquot Iudaeos imitarentur, sacros ministros, vt nuptiis necessarios, non adhibuisse, certum est. Verum tamen, cum benedictiones, quae sacrorum genus est, adhiberi nuptiis solitae sint ab Iudaeis, atque sacra iidem a Paganis, interdum etiam ipsi Antistites sacri, vt in confarreatione, aliterque, visum tandem est, etiam Christianis, non sine sacrorum aliquo Antistite, qui velut contractum sponsalitiu[m] consecraret, benediceretque, nuptias celebrandas. Quod tamen nec passim pariter, nec semper obtinuit.* Deinde quoque probari haud potest, illis seculis existimatum fuisse, hac ipsa qualicunq[ue] hiero-
gia

glia matrimonium, amissa veteri natura, migrare in speciem negotii diuini aut spiritualis. Vnde quoque illis seculis adeo non fuit necessaria, vt ea omissa, matrimonium pro rato haud fuerit habitum. Nam quoties in ipso seculo Iustiniano de legitimo matrimonio quaeritur, ad id nihil amplius requiri legimus, praeterquam nuptialia instrumenta, quippe quae tum pro solemnitate obtinuerunt, et legitimum matrimonium a concubinato aliove vago concubitu distinxerunt. Neque nobis obstat *Nou. LXXIV. c. 4.* vbi dicitur, *accedere debere coniuges ad quandam orationis domum, et rem communicare sanctissimae illius ecclesiae defensori, qui tres aut quatuor Clericorum adhibens, attestationem conficere debeat*: Nam 1) quod ibi de defensore ecclesiae dicitur, de Aduocato eius seu Patrono intelligendum, non de ministro sacro. 2) Nec clerici adhibiti iubentur copulare coniuges, sed 3) nuda attestatio ab iis desideratur. Et quamuis 4) clerici adhibiti ex decore Christiano et tenore personae, quam gerebant, benedixerint coniugibus, hoc tamen non factum ex dispositione et iuris necessitate: quinimo 5) Ipse IUSTINIANVS digniores personas, tum et infimae conditionis homines expresse excipit, et denique 6) in eo casu, quo dotalia instrumenta fuerunt composita, hanc solemnitatem prorsus remittit, his verbis: *haec autem dicimus, vbi non dotis, aut ante nuptialis donationis sit documentum. Item in verbis: fidem in solis testibus suspectam habentes ad praesentem devenimus dispositionem.* Longe autem post, et quidem in Oriente, LEONIS tempore, h. e. circa ann. DCCC, prima constitutio fuit promulgata, de adhibenda in matrimoniis benedictione sacerdotali, ceu docet rubrica *Nou. 89. Ne matrimonia citra iam receptam benedictionem confirmantur.* quae ipsa ab ALEXIO COMENO renouata, atque sic continuo vsu in Oriente obseruata fuit. In Occidente per Constitutionem EVARISTI Pontificis, aut Euaristo saltim tributam

butam, ac in capitula CAROLI M, et LVDOVICI Caesarum relatam benedictionis sacerdotalis vsus vim legis obtinuit, ita vt matrimonium, ea non adhibita, pro rato non fuerit habitum, quod ipsum ad nostra vsque tempora continuo fuit obleruatum. vid. omn. SELDENVS *de vxor. Ebr. Lib. II. c. 28. 29.*

Haecenus dicta confirmantur testimoniis Theologorum IC-
stantium.

§. XII. Ne autem haec, quae latius hoc capite a nobis dicta sunt, citra auctoritatem, aut contra receptam fidei formulam dixisse videar, prouoco ad testimonium B. LVTHERI, qui matrimonium ad *causas ciuiles*, magistratus imperio determinandas, expressis verbis refert, in *libro von Ehe-Sachen Tom. V. Jenens. p. 237.* vbi in praefat. ita loquitur: Ich wehre mich fast / russe und schreye / man solle solche Sachen der weltlichen Obrigkeit lassen. Es kan ja niemand läugnen / daß die Ehe ein äußerlich weltlich Ding ist / wie Kleider und Speise / Haus und Hoff / weltlicher Obrigkeit unterworffen. Et post pauca: Darum will ich schlecht hin mit solchen unvernoren seyn / und bitte jederman / er wolle mich damit zufrieden lassen. Hast du nicht Ober-Herren / so hast du Official. etc. Mir grauet auch NB. für dem Exempel des Pabsts / welcher auch sich am ersten in diß Spiel gemenget / und solche weltliche Sachen zu sich gerissen hat / bis so lange / daß er ein lauter Welt-Herr über Käyser und Könige worden. Also besorge ich mich auch / der Hund möchte an den Läßplein lernen Leder fressen / und mit guter Meinung verführet werden / bis wir zulezt aus dem Evangelio fallen in eitel weltliche Händel. *IDEM in epist. 193. supplem. a Dn. BVDDEO editor.* ita scribit: *Quauquam seis, nos coniugii causas (haecenus desertas a magistratu) necessitate a nobis esse susceptas. Nunc autem publico libro ad magistratos esse reiectas etc. Nec satis mirari potest CALIXTVS in dissert. de coniugio et dinort. §. 24. esse etiam inter Protestanties, qui coniugium contractum civilem esse negant.* Eodem fere modo loquitur Ill. Dn.

Dr. COCCIVS in *Dissert. de matrimonio momentario in prolegom. §. 1.* Jus nostrum, inquit, civile, negotium hoc matrimoniale respexit tanquam maxime civile, vis quoque in se et sua natura est, nec ullum inter matrimonium et aliud quoddam negotium, in vita civili occurrens verum subest discrimen, multo minus quicquam spirituale habet. Ast ius canonicum, cum Pontifices causis hisce matrimonialibus ad ecclesiasticum forum pertrahis, sibi clerique suo multum lucri accessurum non vane conicerent, matrimonium pro sacramento venditare sustinent. Idem professa opera exequitur, quem superiore *Cap. §. 19.* allegauimus, autor pseudonymus in famoso scripto: *Ohnpartheyische und gewissenhafte Betrachtung vom §. Ehestand / Ehebruch / Ehescheidung und Vielweiberey.* quod anno 1672. prodit. Denique excellentissimus LVDOVICI in *dissert. de Iudice in caus. Princip. Protest. matrimon. §. 12.* huic quoque sententiae subteribit, et, nihilominus, inquit, quantum ad formam et substantiam matrimonii, quae in consensu et contractu perpetuae cohabitationis consistit, aut quae de eo sunt iudicia, spectat, pro spiritualibus haberi nequeunt causae matrimoniales, sed ut reliqui contractus ad seculares erunt referendae. conf. HOTTOMANNVS *Conf. 108. n. 2.* MINDANVS de *processu Lib. 1. c. 10. n. 1. in fin.* MEIVS ad *Jus Lubec. Lib. 1. 4. n. 39.*

CAPVT III.

De iure Principis euangelici circa diuortia.

§. 1.

EX asserta superiore Capite thesi, matrimonium in se ^{Formatur} nihil aliud esse, quam negotium civile, tua spon- ^{thesis.} te illud fluit, quod principaliter hac in dissertatio-

ne erat ventilandum: *Quemadmodum ad curam reipublicae spectat, providere, ne promiscua diuortiorum licentia reipublicae detrimentum adferat: ita in eiusdem positum esse arbitrio, causas determinare, quibus diuerrere liceat, aliasque praeter adulterium et malitiosam desertionem admittere, causa tamen in iudicio cognita.* Vtrumque enim in reipublicae utilitatem et tranquillitatem cedere videbatur. Sicut igitur olim propter arbitrariam diuertendi, quae inualuerat, licentiam, consultius visum fuit legislatoribus, diuortiorum causas restringere, ita hodie, ubi omne diuortium ad unquam velut adulterii causam est reductum, principi interdictum non est, diuertendi licentiam paulo ampliare, et, latis legibus, ad iustos redigere terminos. Commune sane hoc est omnibus negotiis civilibus, ut pro temporum varietate hominumque conditione, nunc sic nunc aliter ineantur; nunci facilius nunc iterum difficilius irritentur; nunc his, nunc aliis cautionibus rata, firma, valida; nunc inualida, irrita, nulla efficiantur, quo hac ipsa prudenti legis determinatione finis reipublicae eo facilius obtineatur. *Non enim ignoras, inquit AGELLIUS Lib. 20. Noct. Attic. c. 1. legum opportunitates et medelas pro temporum moribus et pro rerum publicarum generibus, ac pro utilitatum praesentium rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, feruoribus mutari atque flecti, neque uno statu consistere.* Sicut itaque oportet esse magistratum, qui aliis contractibus leges praescribat; ita quoque eius requiritur officium, ut contractum matrimonialem latis legibus regat et determinet, idque tanto magis, quanto plus commodi, si bene; et quanto plus incommodi, si male ineantur, ex hoc contractu ad hominum societatem manare solet. Maxima sane pars politicae societatis ex matrimoniis constat, proinde Princeps quoque imprimis circa hoc caput legibus prospicere debet, tum, ut impedimenta, quae publicae utilitati

ti obstant in matrimoniis, fanciat, tum, vt quae contra utilitatem reipublicae contracta sunt, ea iterum dissoluat. *In dubio enim tanta competere praesumitur Principi potestas, quanta sufficit ad obtinendum reipublicae finem, i. e. tranquillitatem internam et externam.*

§. II. Ipsa histotia Hebraeorum aliarumque gentium comprobatur, quantam confusionem, quantumve detrimentum patiatur respublica ex *nimia extensione diuortiorum*, quae vbi in arbitrio ciuium erant posita, etiam ob leuissimas causas, pro vulgi ingeniis, nunc diuertebatur ab vxore et alia ducebatur, mox vbi haec displicere coepisset, huic quoque nuncius mittebatur, admissa iterum in thorum priore, aut ducta tertia. Sed etiam illud ex histotia Papatus constat, quam male prospectum societati humani generis fuerit, introducto in ecclesiam et male explicato dogmate: *matrimonia esse indissolubilia*. Nam postquam hoc modo Theologorum scholis fere vnice relicta esset doctrina de *diuortiorum licentia*, contigit, vt in alterum extremum impingerent, et quae grata debebat esse cum thori socia matrimonialis consuetudo, ea saepe cum pessima thori violatrice et hoste, cum perpetua animi dissensione, cum rubore et miseria erat transigenda. Vnde nihil superest, quam vt Princeps inter haec duo extrema *Media tutissima via*, prouideat, tum quoque, ne optimo etiam coniugi, infelici matrimonio cum perpetua animi aegritudine, esset immoriendum, aliquas, easque *graves causas* determinet, ob quas diuertere ab vxore vel marito cuique liberum esset. Cur autem *Principis Evangelici* tantum mentionem fecerim in dissertationis rubro, ratio in aprico est, quia Catholici qui dicuntur, secundum suae religionis principia, causas matrimoniales pro spiritualibus habent easque supremo Pontifici determinandas relinquunt. Et quamuis Principum potestatem eoufque agnoscant nonnulli, vt eos impedimenta

Arbitraria diuortiorum licentia reipl. damnosa.

Sed et nimis restricta eorumdem licentia.

Media tutissima via.

Cur tantum Principis Evangelici facta mentio.

menta determinare posse profiteantur, quibus illegitime coalita matrimonia retro nulla declarari possint, quod ipsum professa opera executus est, quem *primo Capite* saepius laudauimus, doctissimus JO. LAVNOIUS in libro *de regia in matrim. potestate*; vbi tamen nulla legibus sunt posita matrimonii impedimenta, vix quisquam esse Catholicis Theologis pariter et Ictis, qui audeat asserere, infelix matrimonium a Principe dissolui posse: tum quia coniugium pro *absolute indissolubili* habent, tum quia Pontifici causas matrimoniales relinquunt.

Refellitur obiectio 1) ab exemplo Iudaeorum proprio ausu mulieres eicentium.

§. III. Quando autem diximus, diuortia priuatorum arbitrario haud esse relinquenda in ciuitate, 1) obijciunt nobis nonnulli exemplum Abrahæ, Hagaram sine iudicio, priuato arbitrio eicientis, tum quoque Iudaeorum licentiam, priuato ausu dimittendi vxores, dato libello repudii. Quod autem Iudæis licuit, idem multo magis poterunt Christiani, quos minus onerandos esse legis iugo pronunciat Apostolus *Act. XV. vers. 10.* Sed facilis est ad hæc responsio. Abrahami repudium est factum, extra rempublicam degentis, vbi iudicis copia non datur, quamuis nec priuato ausu, sed iubente DEO fuerit expulsa Hagar. Deinde nec senatum prorsus exclusum fuisse in republica Hebræorum in causis diuortiorum, vel ex eo patet, quod si maritus vellet vxorem eicere denegato ipsi libello repudii, vxor in foro agere posset, vt sibi daretur a marito repudii libellus. Supra quoque ex SELDENO obseruauimus, vxoribus fuisse licitum in foro agere, quo mariti ipsas cum dote dimittent. Et quemadmodum causæ matrimoniales in genere ad vtrumque Iudaeorum Syne-drium referebantur; vid. CYPRAEI. *iudicium de iudice in causis matrimon. competente* apud DEDECKEN P. III. *Consil. p. 5. sq.* ita quoque, quæ circa diuortia oriebantur lites, coram eodem iudicio definiendas fuisse, tuto licet colligere.

§. III.

§. IV. Porro Principem seu magistratum politicum in causis diuortiorum competentem iudicem esse ideo (11) negant plurimi, quod causae matrimoniales, etiam apud Protestantantes ad *ecclesiasticas* referantur, quarum decisio potissimum ex sacris literis petenda, adeoque THEOLOGIS relinquenda esse videantur. Nos causas matrimoniales nihil habere, quod *spirituale* aut *ecclesiasticum* sit, *superiori capite* fufius demonstrauiimus. Nec leges Mosaicas circa connubia *vnuerfales* esse, quae in omnibus nos Christianis, acque vt Iudaeos stante republica, obligent, eodem capite dictum. Reliqua vero, quae vel a CHRISTO, vel ab Apostolis circa diuortiorum vsum in sacris literis sunt consignata, non *leges esse proprie sic dictas, sed virtutis et pietatis praecepta*, quae in foro externo non semper possint in vsum deduci, mox latius sumus demonstraturi. Illud autem, quod dicitur, *causas ecclesiasticas ad magistratum civilem non pertinere*, manifesto inter reliquias Papatus erit referendum, qui hoc imprimis principio dominatum et iurisdictionem suam latius extendit. Nam si vel maxime largiamur dissentientibus, causas ecclesiasticas ex sacris tantum literis esse decidendas, num earum sectione aut intellectu velut indigni erunt centendi Laici? Annon sacram scripturam seruari omnibus hominibus iniungitur? An Laicis sunt denegata *χαρισματα* Spiritus S. ? Rom. XII, 2, Eph. V, 10. Philipp. I, 9. 10. 1. Thess. V, 20. 21. 1. Joh. IV, 1. Conf. B. Dn. JO. SAM. STRYK. de reliquiis sacramenti in matrim. Cap. I. §. 2. In sacris quoque literis de *usuris*, de *militia*, de *obedientia Principi praestanda*, de *danda contributione*, de *contractibus*, de *fide seruanda*, de *delictis*, et id genus aliis quaestionibus *civilibus* disponitur: an igitur et has ad forum suum pertrahent Clerici et causis ecclesiasticis accensebunt, tanquam ex sacris potissimum literis sub praetextu, quod earum rerum sibi mentio fiat, decidendis? Nequaquam. Causae igitur

Obiectio 2)
causas matrimoniales ad ecclesiasticas referri adeoque ad magistratum politicum haud pertinere.

matrimoniales *sua natura* ad id forum pertinent, vbi de validitate ceterorum actuum ciuiliu agitur, et vbi de violato tenore reliquorum disceptatur contractuum. Quod vero apud Protestantes pro causis matrimonialibus et reliquis ecclesiasticis peculiare iudicium ex personis *secularibus* et *ecclesiasticis* mixtum constitutum fuerit, non fit ex *necessitate*, sed libera principum dispositione, imo, si dicendum quod res est, hoc temperamentum est ex genere eorum, quorum principia tanquam erronea reprobamus, conclusiones autem tanquam palato nostro gratas et proficuas reicere recusamus. Nolumus tamen Consistoriorum ecclesiasticorum auctoritatem in dubium vocare, quippe quae ex *concessione Principis*, iure magistratus ordinarii, ipsis optimo iure competit. Hoc tantum volumus, paupizare paulo eos, qui existimant, causas matrimoniales caeterasque Consistoriales *sui natura*, et ita ex *absoluta necessitate*, separatim exposcere iudicium, nec solis ICtis a Principe posse demandari, quorum rationes vid. apud DEDECKEN Tom. III. p. 3. 4. 5. seqq. Quae seorsim spectatae saepe placent, sed ad fontes et principia reductae, summae produnt iniquitatis arcana, quod in hac ipsa materia, de qua loquimur, satis aperte olim fuit professus LV THERVS in loco quem Cap. II. §. 12. allegauimus.

Obiectio 3)
ab exemplo
primitiuae ec-
clesiae vbi sta-
tim patres de
causis matri-
monialibus
consulti re-
sponderunt,

§. V. Nec est, quod nobis obiiciat quisquam (III) in primitiua statim ecclesia, Patres in *causis matrimonialibus* atque *diuortii* consultos respondisse, vnde nec ad principes hae causae spectare videbantur. Nam dum de his responderunt Patres, non *legislatores* et *indices*, sed *consultores* tantum et *Doctores* extiterunt, plerumque *consilia virtutis* suppeditantes, inter *voluntarios* et *doceri cupidos*, vt loquitur LV THERVS, aut si de iure responderunt, hoc *extraordinarie* et *in subsidium* fecerunt, quia hae causae a magistratu ciuili velut erant derelictae, eorumque responsa saepe

saepe etiam intra terminos *legum civilium* continebantur. Consultationibus autem his frequenter factis, euenit, vt incauti ad dominatum sacrum peruenirent, et bona intentione deciperentur. *LV THERVS allegato loco.*

§. VI. Obiiciunt alii (IV) Principum iuri determinandi causas diuortiorum derogatum esse per *canones iuris Pontificii*, quod Principes quoque Euangelici in suis Consistoriis pro lege receperunt. Sed respondemus, hoc quidem asseri a dissentientibus, non tamen probari. Receptum esse ius canonicum in foris Protestantium verum est, hoc ipso quoque iure causas matrimoniales ad summum Pontificem pertinere, eoque diuortiorum causas admodum restrictas esse, largimur. Sed negamus, ius Pontificium cum omnibus suis erroribus esse receptum. Et quamuis aliquamdiu *ante reformationem*, cum causis matrimonialibus a Pontificibus Romanis ius quoque determinandi causas diuortiorum usurpatum fuerit; recte tamen Principes Euangelici *post reformationem* quasi postliminio hanc de nouo facultatem recuperauerunt, quia, vt ait *TERTULLIANVS* *veritati praescribere nemo potest, non spacium temporum, non patrocinium personarum, non privilegium regionum, et cursus temporis non mutat substantiam veritatis.* Ab aduersariis autem proferendae erant rationes, cur Pontifex sua non contentus potestate, alienae quoque usum in se iure transferre potuerit? demonstrandum erat, Christianos Principes vniuersos Romam tunc fuisse vocatos et auditos, cum Pontifex horum iurium usum sibi soli vindicauit. Nam si vocati non fuerunt, nec consenserunt, iniqua prorsus foret illa reseruatio, nec poterat ab illicita usurpatione defendi. Sin vocati fuerint et consenserint, pro se fortassis potuerunt consentire, non quoque pro *successoribus* maxime his, qui postmodum iugum papale excusserunt, et legibus imperii publicis in hac obtenta libertate defensi sunt, quia eorum potestas iurium ad con-

Obiectio 4)
Principum
iuri derogatum
esse per
us canonicum
in foris
Protestantium
receptum;

seruandam communem reipublicae tranquillitatem et vtilitatem penitus est necessaria. Quae vero HENRICVS CANISIVS Ictus Ingolstadiensis alicui Pontificii contra ius Principum circa diuortia ex religionis suae principiis referunt, nos lubentes praeferimus; tum quia matrimonium sacramentum esse negamus, tum quia eorum argumenta solidissime refutauit et ipse Catholicus JO. LAVNOIVS de regia in matrim. potest. P. I. art. 2. c. 10.

Obiecto 5)
ex Matth. C.
V.

§. VII. Quando Principem Evangelicum ex pluribus aliis causis, quam quae vulgo admittuntur, diuortiorum licentiam concedere posse in thesi asseruimus, huic imprimis (V) videtur contrarium, quod et GROTIVS, de iure circa sacra c. 3. late probauit: *Principis imperium ad id tantum se extendere, quod iure diuino non est determinatum.* Licet enim illud vniuersale dicendum haud sit, erubescit tamen Princeps christianus, quicquam legibus statuere, quod praeceptis sui Saluatoris est contrarium. Iam autem asserunt communiter, Matth. C. V. et C. XIX. 1. Cor. VII. diuortiorum causas ad duas tantum esse restrictas, nempe adulterium et malitiosam desertionem. KITZEL in Synopsi de matrim. c. 8. thor. 4. NICOLAI de diuort. p. 2. c. 1. n. 24. CARPZOVIVS Jurisprud. Eccles. L. 2. tit. II. def. 203. seqq. Sicut itaque exceptio firmat regulam in casibus non exceptis; ita idem dicendum esse in hac doctrina astringunt, vt vbi non est adulterium aut malitiosa desertio, ibi manendum in regula sit: *matrimonium esse indissolubile.* Atque hoc eo magis, cum Saluator notanter dicat, qui dimittit uxorem, praeterquam ex causa adulterii, eum adulterare. Qua locutione videtur exclusiue loqui, ita vt eius sensus in duo haec velut membra dissolui posse videatur: 1) *matrimonium est indissolubile.* 2) *nec alia causa ad id dissoluendum admittitur, quam adulterium.* Quicquid igitur non est adulterium, illud nec pro valida diuortii causa erit reputandum. Ad hoc vt debito

mo.

modo respondeatur, de explicatione istorum scripturae textuum ante omnia laborandum est.

§. VIII. FERTULLIANVS Matthaeum ita explicat in Lib. IV. contra Marcionem c. 34. Dico Christum conditionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem; si ideo quis dimittat uxorem, ut aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, et aliam duxerit, adulterium commisit; et qui a marito dimissam duxerit, aequè adulter est: ex eadem utriusque causa, qua non licet dimitti, ut alia ducatur. Illicite enim dimissam pro dimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremptum est. Manente matrimonio nubere, adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem non in totum prohibuit: et quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est, ubi causa cessat, ubi quam prohibuit. ORIGENIS locum adduximus supra Cap. I. §. 16. - GROTIUS ad Matth. Cap. V. ita censet: Notat Origenes verba haec (excepta causa fornicationis) poni magis enunciando, quam iubendo. Nequerarum est, ut in tali sermone, id, quod ex occasione dicitur exempli magis quam adstringendi vim habeat. Non enim in hominis tantum, sed et in DEI legibus solitum est, saepe facti aliquam speciem frequentiorum exprimi, ex qua deinde caetera colligi debeant, ut Exod. XXI, 18. 19. 20. 26. Deuter. XIX, 5. Et paulo post: Similes locutiones speciem facti declarant magis quam strictam exceptionem, sed esse ponamus, esse exceptionem, potest eadem manere sententia. In omnibus enim legibus, etiam maxime odiosis, quales sunt, quae poenam irrogant, receptum est, ut ubi eadem est ratio, ius idem valeat. E nostratibus autem CALIXTUS in dissert. de coniugio et divortio. §. 57. textum ita explicat: Cum CHRISTO Seruatore nostro CHRISTI nomen professos gloriosissimae memoriae Imperatores collidere, cum mihi sit religio, mallem equidem dicere, CHRISTI verba alio trahenda non esse, quam ad indicium priuatum, et compertum ac manifestum

Huius textus explicatio Patrum aliorumque doctorum.

adulterium. Hoc casu licere cuius iniuriam passo et innocenti, non expectata tribunalis alicuius sententia adulteram repudiare. Num interea occurrant graues causae, propter quas coniugium aliquod solui oporteat, quin iudiciis legitimis inquiratur et statuatur, non prohibuisse.

Quid ulterius
circa explica-
tionem eius
textus sit ob-
seruandum.

§. IX. Deinde hoc quoque sedulo obseruandum, Saluatoris nostri officium proprie loquendo non fuisse *legislatorium*, aut *iudicis forensis*, sed vt *doctorem* et *restauratorem* deprauatae doctrinae ageret, et collapsae virtutis et amoris praecepta a Pharisaeis deprauata restitueret. Vnde rogatus a nonneme ex turba *Luc. XII, 13.* vt de iudicio *fam. hereiscundae* moneret iniustum fratrem, sibi que ius diceret, is procul habitis *iustitiae forensis* regulis, *quis*, inquit, *me vobis iudicem aut diuisorem constituit?* ad turbam autem conuersus, quod sui erat munus, exequitur, h. e. diuinæ virtutis praecepta de vitanda avaritia eidem exponit. In capitulo autem *Matth. V.* inter alias virtutis excellentioris h. e. christianae praecepta, medio quasi loco reperitur hoc, de quo quaestio est: *Ego vero dico vobis, qui uxorem suam repudiat, (excepta stupri causa) in causa est, vt ea adulteret, et qui repudiatam ducit, adulterat.* MOSES erat legislator ciuilis, legibus suis ad societatem primario componens Iudaeos, iuxta *virtutis* regulas viuere recusantes. Has *leges* Moisaicas proprie sic dictas Saluator confert cum *regulis virtutis perfectae*, quapropter etiam *ουληγοραδίας* Iudaeorum facit mentionem, ob quam MOSES Iudaeis diuortia aliaque multa *permiserit*; non quasi hi caeteris gentibus fuerint peiores, sed quod omnis lex positua praerequirat *ουληγοραδίας* hominum, secundum regulas *virtutis* et *pietatis* viuere recusantium, quia iusto lex non est scripta. Quodsi vero *legem* proprie sic dictam legi aut praecepta praeceptis virtutis opponere voluisset, opposuisset se ipsi MOSE, quod tamen admirabilis illa harmonia, quae est inter *vetus* et *nouum foedus* non patitur.

Adul-

Adulterare autem hoc loco idem esse videtur, ac diu-
tere a primaeva puritate amoris, sicut in aliis quoque scri-
pturae locis, ubi virtutis praecepta traduntur, imprimis
apud Prophetas haec locutio idem semper denotare solet.
v. *Ezech. XVI. per tot. et XXIII. 37. 45. 1. Cor. X, 7. et 8.* Et-
enim si diuertes ab vxore ob iustam et legibus probatam
causam, reuera contineret adulterium in *sensu forensi et ci-
uili*, sequeretur MOSEN adulterium velut sancita lege au-
torasse, id quod de ista lege, quae DE VM autorem ha-
bet, cogitare absurdum esset atque impium.

§. X. Ergo Saluator noster hoc loco *principali-* Saluator in
ter de regulis virtutis fuit sollicitus, quod ipsum etiam fa- doctrina de
tetur BERNHARDVS SCHVLZIYS in *dissert.* cui titulus: diuortio po-
Non moechaberis th. 16. Sicut PAVLVS quoque *1. Cor. VII.* tisimum re-
10. Iis, inquit, qui matrimonio iuncti sunt, praecipio, non gulas virtutis
ego sed dominus, uxorem a viro non discedere. Nullius inculcauit.
proptus diuortii, nec propter adulterium, faciens mentio-
nem. Si enim nemini iniuriam vindicare lex CHRISTI
permittit, multo magis in tam arcta societate, qualis est in-
ter coniuges, quamlibet iniuriam coniuges concoquere, ex
regulis pietatis et patientiae, a CHRISTO tantopere in-
culcatae, tenentur. Quod si autem a iure suo nihil velit re-
mittere pars laesa coniugum, propterea non censebitur
peccare aduersus regulas *institiae in foro externo,* neque iu-
dex heic officio suo deesse poterit. Jubet quoque lex
CHRISTI *eodem Cap. V. Si quis tibi colophum in dex-*
tram malam impegerit, obuerte ei etiam alteram. Jubet
eadem: *Si quis tecum litigare et tunicam tuam velit aufer-*
re, concede ei etiam togam. Item: *Si quis te cogere ve-*
lit ad unum milliare, comitare eum vel duo. Verum lae-
sus et concussus his modis, si iure suo uti, et in iudicio
super illata iniuria desiderium suum exponere velit; iudex
profecto imperite et inepte ageret, si reum ab iniuria vel-
let absolueret, et actorem condemnare, vt reo sinistram quo-
que

que malam porrigeret verberandam, aut eidem togam quoque cederet cum tunica iniuste extorta. Regulae *virtutis* et *amoris* non sunt eum in finem Christianis praescriptae, ut sententiae forenses inter *litigantes* et *comedentes* secundum eas ferantur.

Praeterea etiam legem Mosis explicavit.

§. XI. Dixi, *principaliter* CHRISTVM hoc loco de *regulis virtutis* fuisse folicitum. Ceterum quoniam Iudaei per modum *obiectionis* legem Mosaicam de *diuortiorum licentia* Saluatori statim opponebant, quod maxime patet ex *Matth. XIX, 15.* Is Moſen, propter *σκληροκαγδιαν* eorundem, sepositis perfectionis virtutis praeceptis tantum *iustitiae forensis regulas* tradidisse et *diuortium permisisse* regerit, simulque *occasionaliter* verum sensum istius legis Mosaicae a corrupta interpretatione Hillelianorum vindicat, uti *Cap. I. §. 3.* tradidimus. Ex quo simul elucet harmonia illa, quae est inter *virtutis* praecepta et *regulas iustitiae*, quae per subordinationem plurium rerum, quarum una perfectior est altera, omnium optime concipi potest CHRISTVS enim Moysin non increpat, quod diuortia *ob turpitudinem mulierum* concesserit Iudaeis, nec *usum fornicationis* temporis absolute damnat, sed tantum monet, eos, qui ad *perfectiorem gradum christianae virtutis* peruenire contenderent, ob summam tolerantiam vitae christianae, a diuortii prorsus, etiam in casu adulterii, debere abstinere, sicuti Paulus eodem sensu *1. Cor. VI, 1. segg. iudiciorum usum* increpat. Vnde parenthesis illa (*εἰ μὴ ἐπὶ πορνείας*) non tam *exceptionis locum* obtinet a *regula virtutis*, a Christo traditae, quam verum sensum legis Mosaicae, in foro externo zelotypia ductis applicandum, et in genere in *usum* praxinque ducendum, ubi virtus christiana defecerit.

Quid circa explanationem vocis πορνείας obseruandum,

§. XII. Denique et hoc circa explanationem textus MATTHAEI maxime controuersum, an voce πορνείας solum *delictum adulterii*, vel *illiciti concubitus*, an vero et alia *delicta maiora*, aut aliae causae similes intelligi

ligi debeant, cum illud certum sit, quod vocabulo *fornicationis*, seu *πορνείας* tum in sacra scriptura, tum vulgo apud Hebraeos alia quoque delicta per *metaphoram* denotentur. V. BVXTORF. *de Sponsal. et diuort.* p. 2. p. 128. SELDENVS *de uxor. Ebr. L. 3. c. 23.* BROCHMANN, *in loco de coniugio cap. 4. qu. 55.* Ill. Dn. THOMASIVS, Patronus et Praeceptor noster venerandus *Lib. III. Inst. Jurisprud. diu. c. 3. §. 61.* AVGVSTINI hanc in rem testimonium allegauimus supra *Cap. I. §. 17.* Et NICOLAVS quoque HEMMINGIVS apud DEDECKEN *Consil. P. III. p. 455.* verba CHRISTI ita explicat: *Dixit CHRISTVS, quicumque dimiserit uxorem suam. πορνείας λόγῳ πορνείας, h. e. nisi propter rationem adulterii, facit eam moechari.* Hic non *πορνεία* solum, sed *λόγῳ πορνείας* excipitur. Cum ergo *λόγῳ* significet rationem, quid vetat, CHRISTI verba ita interpretari: qui dimiserit uxorem suam, nisi ob causam, quae eam rationem criminis habet, ut scortationem aequet, et proportionem quandam, quod sceleris gravitatem attinet, cum scortatione habeat, is facit moechari. CHRISTVM igitur non exclusivè adulterium, seu scortationem ipsam diuortii causam pronunciaisse, sed *synecdochicòs* locutum sub voce *πορνείας*, quae idem significet, quod hebraica *eruath tabhor* Deut XXIV, I. pluresque graviores causas, et sub una certa specie genus innuisse, sub quo consimiles species, quod gravitatem sceleris attinet, continentur. Inde factum putat, ut et Paulus aliam et diversam plane causam malitiosam sc. desertionem, ob delicti paritatem diuortiorum licentiae adiecerit. Nos ex historia disputationis Christi cum Pharisaëis, quam supra *Cap. I. §. 3.* ex SELDENÒ recensuimus, et ex statu controuersiae, quae fuit inter diversas Iudaeorum sectas, super diuortiorum licentia, omnino recte sentire eos existimamus, qui a Christo omnem *πορνείαν* seu turpitudinem in genere exceptam fuisse profiterentur. Hæc enim genuinus vocis *πορνείας* signifi-

G

fica-

ficatus flagitat, qui cum textu Mosaico *Deut. XXIV*, de cuius explicatione, non *correctione* aut *emendatione*, lis erat, apprime conuenit. In eo enim, quod LUTHERVS: *umb etwa einer Unlust willen/reddt*, versio latina XANTIS PAGNINI ita vertit, *quod inuenerit in ea turpitudinem aliquam*. Vulgata *foeditatis* facit mentionem. Graeca autem LXX Interpretum ita habet: *ὅτι εὕρηκεν ἐν αὐτῇ ἀσχημον πρᾶγμα*, quod inuenerit in ea turpe facinus. Quae omnia generalem vocis significatum confirmant. Neque putandum est, Christum tantummodo mentem suam restringere voluisse ad *adulterium*, cum ratio sub conceptu adulterii latitans, sit latior, quam vt solo adulterio concludatur. Fuit autem Saluatoris scopus in *d. textu*, non vt causas exprimeret maiores aut aequae graues eiusdem generis: nam de his non erat consultus; sed vt minores tantum, apud Iudaeos contra intentionem Moisis vsitatos, remoueret, vnde non *exclusiue* eum locutum esse constat.

Paulus recte
admisit di-
uortium ob
malitiosam
desertionem.

§. XIII. Admissa hac explicatione, facile constat, qua ratione PAVLVVS *1. Cor. VII. 15.* praeter adulterium, *malitiosam* quoque *desertionem* admittens, cum CHRISTO conciliari possit. PAVLVVS enim loquitur de *coniuge fideli*, quae secundum *regulas virtutis christianae*, post acceptam ab altero, vel datam quoque offensam, ad reconciliandum est parata, a quo pars aduersa abhorret, sed iure suo vti mauult, quam iniuriam remittere. Et in hoc casu, ne conscientiam oneret eius, qui pacem et concordiam quaesiuit, pronunciat: *Sin infidelis diuortium facit, faciat, non est in huiusmodi re seruus frater aut soror: quin nos ad pacem vocauit DEVS*. Manet igitur PAVLVVS in *regula virtutis coniugalis*, alibi tradita, eam tamen ita limitat, vt si post offensam, pacem et concordiam quaerat pars vna coniugum; altera vero infidelis, secundum *regulam amoris* redire nolit, sed diuortium vr-
geat,

geat, hoc casu non amplius onerandam esse conscientiam eius, qui aptis ad reconciliationem mediis usus est.

§. XIV. Porro, qui plures adulterio causas diuertendi admittere nolunt, (VI) hanc unicam exceptionem asserunt in natura ipsius coniugii esse fundatam, eamque proinde non commode ad alias posse extendi causas. Ideo enim adulterium a generali prohibitione diuortii exceptum fuisse contendit GERHARDVS in loco theol. de coniugio §. 564. quod coniuges ex primæua institutione sint vna caro. Gen. II, 24. Matth. XIX, 6. Sed uxor, quæ fornicatur, fit vna caro cum scorto, vti philosophatur Paulus, 1. Cor. XVII, 16. ergo hic specialis ratio esse videtur, quod non amplius maneat vinculum vnitatis coniugalis, sed nefarie per adulterium dirumpatur, adeoque posse adulterum repudiari. Inde inferunt quoque Doctores, hoc casu ipso iure dissolui matrimonium, non exclusâ tamen declaratoria iudicis sententia, cui ante omnia constare debet de veritate perpetrati criminis, nisi ipsum delictum sit notorium. CARPZOVIVS iurispr. consilt. lib. 3. tit. 5. def. 69. NICOLAI de diuort. et repud. P. 2. c. 1. n. 65. seq. Cum itaque adulterium tollat ipsum matrimonii fundamentum, iuxta CARPZOVIVM c. l. n. 10. et sic specialem rationem habeat, non videtur idem dici posse de alia quacunque causa, qua non obstante, nihilominus censetur adhuc durare vinculum coniugale, cum fundamentum matrimonii, quod in fide, non quavis, sed coniugali consistit, non aequè tollatur. Nos autem in his omnibus nihil deprehendimus, quod nobis obftet, præterquam inanem verborum cumulum. Quæ enim de vnitæte carnis inrer coniuges ex sacris literis adferuntur, vera sunt in sensu figurato et mystico, ad denotandam vinculi matrimonialis constantiam. Si plus inferrent, coarguenda quoque fuisset philosophia PAVLI, qui masculum quoque ait vnam carnem fieri cum scorto, cum qua fornicatur. PAVLVS autem nil aliud dicere voluit, quam figuratam illam carnis

Remouetur
dubium, quod
adulterium
ex natura
coniugii di-
uortium quæ
peretur.

vnitatem, h. e. fidei constantiam violari per scortationem Si igitur aliis quoque causis aequae fides ista potest dirumpi, aliis et iisdem etiam causis figurata illa vnitas rumpitur, et per consequens matrimonium quoad vinculum dissolui potest. Reliqua, quae obici solent, dubia, quia tanti haud sunt ponderis et momenti, libens praetereo. Cui vero volupe fuerit, longa ferie perlustrare argumentorum cumulum, quae contra diuortiorum, propter grauiores adulterio aut aequae graues causas, licentiam adducuntur, consulat B. Dn. SAM. STRYKII *dissert. de diuort. ob infid. vitae struct. §. 13. 14. 15.*

Leges Prin-
cipis circa di-
uortia strin-
gunt etiam
subditos di-
uersae reli-
gionis.

Ex causis gra-
uibus demum
diuortium
conceden-
dum.

§. XV. Remotis hisce dubiis iterum reuertor, ad thesin, secundum quam Principi euangelico *ex imperio ciuili* ius determinandi causas diuortiorum vindicauit. Fluit autem exinde, *leges circa diuortia*, a Principe statutas, quia *ciuiles sunt, etiam ad subditos diuersae religionis, veluti Iudaeos aliosque pertinere*: ita tamen, ut si *restrictivae* sint, etiam illos obligent, qui secundum suae religionis principia ex pluribus aliis causis diuortia concedenda esse credunt; si vera *extensivae* fuerint, non obligent eos, qui iure quodam diuino diuortia existimant ad vnica[m] adulterii causam esse restricta, cuius rei ratio est, quod *id, quod permittitur, cedat ei quod iubetur, et quod etiam secundum erroneam conscientiam agere fas sit.* Caeterum, ne indeterminata in his potestatem Principi adscribere videamur, eum ob *iustas et graues tantum causas* diuortia permittere posse asserimus, h. e. tales, quae *fini matrimonii eiusdemque essentiae contrariae sint, et pacti coniugalis in his violationem in se contineant.* Idque *directo* vel *per consequentiam.* Vtrumque et natura negotii, de quo agitur, et decus publicus, et prudentia legislatoria requirere videntur. Matrimonii *natura et essentia* in mutua concordia et ad summum perducta amicitia consistit: *finis* eius ad mutuum adiutorium tendit et sobolis procreationem: in his

quo-

quoque *pacti matrimonialis summa capita et essentialia* versantur. Igitur quaecunque causa huc potest referri, ea quoque valida erit, ad dissoluendum matrimonii vinculum, saltem, si Princeps euangelicus eam admittere velit. Reliqua, quae pacto matrimoniali adiciuntur, tanquam *minus necessaria et extra essentialia*, si contra fidem datam non praestentur ab alterutro coniugum, tamen propterea coniugium dissolvere haud possunt. Vnde si maritus vxori promiserit, *se ipsa invita loco vel domicilio eius haud esse discessurum*, postea tamen domicilium mutet, propterea nec vxor diuertere a marito, nec separatim habitare, sed maritum sequi tenebitur, quamuis multi apud *GVTIEREZIVM c. 23. de matrim. n. 16.* dissentiant. Leuis enim tantum videtur, illa iniuria, si, quod vel iussus et vocatio Principis, vel mariti in melius mutata fortuna postulat, domicilium mutet maritus; hanc ei condonare vxor vel sua sponte debebat, si sincero amore coniugali maritum prosequitur. Similiter, *si dotem promissam coniux praestare nequeat*, ob hoc matrimonium haud erit dissoluendum. *NICOLAI de diuort. c. 4.* Quamuis, si sub expressa hac conditione matrimonium fuerit coalitum, aut alterutra pars alterum dolose circumuenerit, aureos promittendo montes, aliud dicendum esse videatur, quod tamen huius non est loci inquirere.

§. XVI. Inter causas igitur diuortii prima erit *1) adulterium*, quia matrimonii naturae contrarium est, et essentialis pacti matrimonialis violationem directo continet. *PRIMA DIUORTII CAUSA ADULTERIUM.* *CARPZOV. iurispr. consist. Lib. II. def. 189. BRVNNEM. J. E. L. H. C. 17. §. 16. seqq. ibique STRYK. in notis.* Per adulterium autem hic intelligitur quaelibet illicita coniunctio. *Simplex an duplicata fuerit*, quoad diuortium nihil interest, quia perinde pacti coniugalis caput primum et essentialia violat, qui alteri corporis sui usuram facit. Sicut nec interest, an a marito fuerit commissum an ab vxore adulterium,

terium, etiamsi maritus cum *publico scorto* rem habuerit, vel vxor a marito deserta, aut domo sua expulsa adulterium commiserit, vel propter necessitatem famis, vel quia maritus ipsi alimenta aliaque necessaria denegauerit, vel eius vitæ insidias struxerit, aut vxor læuitia mariti mora adultera facta fuerit. vid. BARDILI *Ex. 52. Concl. 16. et ibi allegati.* Neque ad hoc vt matrimonium dissoluatur, opus est, vt adulterium plene fuerit probatum, sed sufficiunt quoque præsumptiones. *Cap. præterea X. de legibus Cap. ex literis X. de præsumt.* COTHMANN *L. 3. Resp. 16. n. 96.* Quem admodum alias in delictis occultis probatio ex pluribus coniecturis pro concludente habetur, BALDVS *ad L. 4. C. de seru. fugitiu.* BOERIVS *decis. 164. n. 4.* CARPZOV. *Jurispr. Constit. L. II. def. 185.* conf. HERTIVS *in not. ad Puffendorfsium de J. N. et G. L. 6. C. 1. ad §. 21. lit. b.* Neque requiritur, vt adulterium per seminis immisionem plene fuerit consummatum, quia eandem continet *turpitudinem* adulterium, vsque ad actum illum vltimum progressum. Excipitur tamen 1) vxor, quæ vim passa. *l. 13. §. 7. ff. ad leg. Jul. de adult. caus. 32. qu. 5.* 2) Si coniux ex errore cum alia concumbat, quam coniugem esse putat. *C. in lectum 6. C. 32. qu. 1.* 3) Si vterque maritus et vxor sint adulteri, tunc enim adulterium cum adulterio compensatur. *c. n. tit. 32. qu. 5.* 4) Si coniux delictum remiserit, quod per cohabitationem subsequenter probatur. *l. 13. §. fin. de adult. l. 47. sol. matrim.* 5) Si coniux, eo quod præbere se noluerit, causam adulterii præbuerit. *l. 47. sol. matrim. et allegat. ap. BARDILI Exerc. 52. concl. 18. lit. f.*

2) malitiosa desertio.

§. XVII. Secunda diuortii causa erit II) *malitiosa desertio* 1. *Cor. XVII. 15.* CARPZOV. *Jurispr. constit. L. II. def. 192.* BRUNNEMANN. *J. E. L. II. C. 17. §. 26. seqq.* quæ tamen non facile præsumenda, sed legitime probanda. *Nov. 117. L. II. cap. 19. X. de Sponsal.* B. Dn. STRYK. *de dissens. spons. sect. 6. §. 9. seqq.* Hodie vt quis pro *malitiosa*

so desertore habeatur, requiritur, vt absens, praemis-
 sibus edictalibus citationibus, non compareat: v. BEVSTIVS
 p. 2. c. 26. tempus autem expectationis iudicis arbitrio relin-
 quitur, qui etiam post sex menses solet permittere edicta-
 lem citationem. FINCKELTH. *Obs.* III. n. 15. CARPZOV.
iurispud. consist. L. II. def. 170. n. 12. Eiusdem generis est
 III) *pertinax debiti coniugalis denegatio*, quam sub *malitiosa*
desertione nonnulli comprehendunt, v. STRYK. *d. l. §.*
 20. *segg.* qua tamen extensione non est opus, cum per se
 matrimonio soluendo illa sufficiat, quia fini matrimonii di-
 recto est contraria. Hoc nomine quondam apud Iudaeos
 erat *actio debiti coniugalis*, vt docet SELDENVS *de vxor.*
Ebr. L. 3. C. 6. 7. LACTANTIUS *Inst. diu.* L. 6. c. 23. Nec
 aliam ab *causam DEVS*, cum coetera animantia suscepto
 foetu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulie-
 rem patientem viri fecit, sc. ne foeminis repugnantibus li-
 bido cogeret viros aliud appetere, eoque facto castitatis glo-
 riam non tenerent, conf. BRUCKNER. *in decis. iur. matrim.*
 BARDILI *Ex.* 52. *Concl.* 20. cum *alleg.* IV) *Insidiae vitae*
et mariti virilitati structae, prout B. STRYK. *d. tr. sect.* 5. §.
 9. *segg.* et in peculiari differt. ex professo docuit. In VER-
 MESIENSI Concilio, quod sub PIPINO Rege in Gallia
 celebratum est ad ann. CHRISTI DCCLII. *Can.* V.
 hoc confirmatum: *Si qua mulier mortem viri sui cum*
aliis hominibus consiliauit, et ipse vir ipsius hominem se de-
fendendo occiderit, et hoc probare potest, ille vir potest
uxorem suam dimittere, et si voluerit aliam accipere. V)
Perpetua abortus procuratio. v. LYNKER. *Decis. Ienens.* Dec.
 71. BRUNNEM. *J. E. L.* II. c. 17. §. 33.
 §. XVIII. VI) *Huc referimus exilium et relegatio-*
nem uxoris ob delictum infamans, siue capitale, siue non
fuerit. Neque interest, an sententia aduersus reum iam
 lata, an is fugitiuus factus sententiam anteuerterit. Est enim
 haec *exilii natura et effectus*, vt qui propter delictum *infa-*
mans

3) *Pertinax*
debiti coniugalis denega-
tio.

4) *Insidiae vitae*
ta structae.

5) *Perpetua*
abortus pro-
curatio.

6) *Exilium vel*
relegatio per-
petua uxoris.

mans eo plectitur, fiat *ipso iure* infamis, et tanquam putridum membrum e civium societate eiciatur. Quae autem societas coniugalis potest esse cum eo, qui e civium societate eiectus est, et pro mortuo habetur? Et cui omnia civium commercia sunt interdicta, qui poterit in societate coniugali manere, quae famae integritatem non minus sibi vindicat quam reliquae. Taceo dissensiones et animorum perpetuam renitentiam, quae inter coniuges perpetuo sit mansura, imprimis eos, quibus honestior paulo nascendi conditio famam in precio posuit. BRUCKNER, *decis. matrim. c. 16. §. vi.* Cumque exilium, in quod quis ob factum infamans mittitur, a Doctoribus passim *desertioni maledictio* aequiparetur, obseruante CARPZOVIO *iurispr. Consist. L. 2. def. 177. n. 13.* debebant quoque iidem exilium inter causas diuortiorum admittere, quemadmodum sponsalia propterea dissolui posse, recte statuit IDEM *d. def. 177.* Et tamen si furtum commiserit maritus, ac propterea extraordinaria poena, h. e. fustigatione vel sola etiam relegatione punitus fuerit, vxori hanc afflictionem tanquam casum fortuitum ferendam esse, aequum putat CARPZOVIVS, vnde nec vxor maritum derelinquere, quin potius ipsum relegatum sequi teneatur, quod praedictis fori confirmat *d. l. def. 203.* NICOLAI *de diuort. c. 4. n. 13. 14.*

Judicium de
dissentien-
tium argu-
mentis.

§. XIX. Quod si his argumentis aliqua ad probandum inest vis et efficacia, ex dictamine rectae rationis et principis iuris patrii antiqui, ea potius ad maritum ob commissum *homicidium* fugitiuum, quam qui propter *furtum* exilio mulctatus fuit, applicanda esse crederem. Nam 1) furtum nunquam non consulto et doloso animo perficitur, et raro poenitentiam commissi criminis comitem habet. 2) Plus periculi cuius a fure imminet, quam ab homicida, qui ab altero lacescitur, iram cohibere non potuit. Vnde quoque est, quod in maiore infamia apud honestos viros fur habeatur, quam qui ex calore iracundiae homicidium

dium commisit, quod facti poenitentia e festigio sequitur. Recte VELTHVYSIVS *de principiis iusti et decor.* Si quispiam, inquit, in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo et viribus nititur furem comprehendere: Si autem quispiam ira percitus, homicidium perpetraverit, omnes eius libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat. Ratio est, quia plus periculi cuius imminet ex fure, qui cuiusvis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo lacesitus fuerat. Ob quas rationes quoque 3) legibus patriis longe mitior poena in eiusmodi occisorem, quam in furem fuit statuta, quod erudite executus est ICtus Celeberrimus Dn. FRANCISC. ERNESTVS VOGT, Fautor et amicus noster honoratissimus, in *Commentatione Academica ad Leges Iuricas de homicidio §. 19. iunct. §. 17. et 37.* Loquimur autem de homicidio in calore iracundiae patrato, ubi post iurgia ad verbera et vulnera peruentum: non de homicidio structis insidiis commisso, quod propria vocis significatione in legibus Germanicis, *morden* significat, et pro dolo tantum habetur, uti iterum docet praelaudatus Dn. VOGT *d. §. 17.* Ob homicidium autem calore iracundiae commissum honestissimas quoque matronas saepe videmus exulem maritum sequi, et calamitatis eius ferre partem, veluti etiam vxorem Caini post commissum homicidium, secutam fuisse maritum suum docet LUTHERVS in *comment. ad Gen. cap. 4. ad verb. et agnovit Cain vxorem suam in fin.* Neque dubium est, quamdiu ius manuarium et duellorum licentia fuerunt in Imperio permissa, vxori diuortium petere ob homicidium mariti in duello commissum, nefas fuisse. Interim quoniam post pacem publicam peculiaribus edictis Principum etiam homicidia ex calore iracundiae perpetrata adeo atrociter puniuntur, ut reum criminis aut supplicium aut infamia cum omnimoda fortunarum euersione, sequatur, ho-

die regulariter vxori in tali casu diuortium haud esse denegandum crederem, sed manendum in regula, *propter exilium conjugis ex delicto infamante, diuortium esse concedendum.* Hanc regulam quoque paucis abhinc annis confirmauit Serenissimus Brunswicensium Dux ANTONIVS VLTRICVS, in peculiari constitutione, quae extat in *der ernenerten Braunschweigischen Kirchen-Ordnung p. 123.* his verbis: Wir haben gnädigt ersehen / was gestalten Ihr wegen der sich befindenden unterschiedenen Meynungen der Doctorum über die Frage: Ob im Fall / da ein Ehemann oder Eheweib / nicht wegen Unkeuschheit / sondern anderer verübten Uebelthaten halber / auf ewig relegiret worden / die separatio quoad vinculum statt habe / und dem unschuldigen Theil / seiner Gelegenheit nach / anderweit sich zu verheurathen zu zulassen sey? Bey uns unterthänigst anfragen wollen / welcher Meynung man darunter beyzusplichten / und die vorkommende Fälle zu entscheiden haben möchte. Wann wir dann in Erwägung der allerseits angeführten rationum, und so wol aus H. göttlicher Schrift / als auch den gemeinen und Kirchen-Rechten genommenen Gründen dahin geschlossen / und aus hoher Lands. Fürstl. Macht und Gewalt hiemit declariret haben wollen / das im obigen Fall / derjenigen Doctorum Meynung / so die affirmatiuam behaupten / nachgegangen werden solle. So haben wir euch hiermit solches gnädigt ohnverhalten wollen / und werdet Ihr demnach so wol bey den seho vorhandenen / und zur Gerichtlichen Erörterung stehenden / als künfftig noch vorkommenden Fällen euch in iudicando hiernach also zu achten wissen. conf. B. STRYK. *de desert. coning malit.* §. 16. BRVCKNER. *in decis. iur. matrim. Cap. XIIX. n. 17.*

§. XX. His quae dicta sunt opponit CARPZOVIVS *d. def. 203.* 1) quod matrimonia auctoritate iuris diuini nitantur. 2) quod ALEXANDER III. Pontifex in *Cap. quaesuit 2. X. de diuort.* statuat, taliter respondendum, quod *mulier pro furto vel alio crimine viri sui ab eo* sepa-

Dissentien-
um argmen-
ta recen-
sur.

separari non debeat. Huc etiam 3) pertinere credit CONSTANTINI constitutionem in L. 24. C. de donat. inter vir. et vxor. Sin autem aqua et igne interdictum erit, vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsequuta, donationes a viro in uxorem collatae, adhuc in pendenti manent, quia nec matrimonium in huiusmodi casibus dissoluitur. Et 4) ALEXANDRI Imperatoris legem 1. C. de repudiis: matrimonium quidem deportatione vel aqua et igne interdictione non soluitur. Porro 5) JUSTINIANE constitutio in Nov. 22. Cap. 13. eius sententiae fauere videtur, vbi ita: *Deportatio tamen, in quam migravit, et antiqua ignis et aquae interdictio, quam aqua et igne interdictionem vocant nostrae leges, non soluit matrimonium.* Cui 6) iungi quoque poterat L. s. D. de bon. damnat. Cum vero deportationi et aquae et ignis interdictioni hodie ban- num Imperii et exilium soleant equiparari, videtur quoque ob rationis paritatem nec propter exilium matrimonium esse dissoluendum. Verum ad rationem (1 respondeo ^{resoluentis} matrimonium catenus iuris diuini esse, vt nec propter causas, quae pactum matrimoniale vel *directo* vel per *indirectum* violant, dissolui possint, iam supra negatum, et, vt opinor, satis quoque probatum fuit. 2) Pontificis constitutio ex erroneo principio, quasi matrimonium sit sacramentum, sine dubio proflexit, vnde non magis obligat Protestantes, quam reliqui errores et principia Pontificiorum, quae in corpore iuris canonici continentur. 3) Ad leges Iuris Iustinianaei autem vt recte respondeamus, praesupponendum ex §. 2. Cap. 1. apud Romanos tam laxam fuisse diuertendi licentiam, vt bona quoque *gratia* discedere a societate coniugali coniuges potuerint, vnde nec iure Pandectarum diuortiorum causae deprehenduntur restrictae: Sed quemadmodum coniux ob *leuem* quoque *causam* coniugi nuncium mittere poterat; ita in eius quoque arbitrio

H : erat

erat positum, vtrum, si grauem causam haberet diuertendi, eam coniugi remittere et in amore coniugali permanere vellet, necne? ne forte lucris nuptialibus a marito priuaretur. De eo tantum iure *Digestorum* pariter atque *Codici* disputatum fuit: 1) An, si coniux in insulam sit deportata, aut aqua et igne interdicta, haec quoque causa ab altera coniuge possit remitti, et annon potius *ipso iure* post deportationem aut aquae et ignis interdictionem matrimonium videatur dissolutum, quia omnia ciuitatis iura deportatus et interdictus amittebant, ad quae etiam iustas nuptias referri patet *ex pr. l. de nupt.* Ad hanc quaestionem *VLPIANVS* in *L. 5. ff. de bonis dam.* responder, non centeri matrimonium *ipso iure* solutum, quia quamuis ciuitatis iura amiserit deportata, tamen nihilominus libera maneat. Et sic iustas nuptias habuit pro effectu *libertatis*, quas alii *ICti* pro effectu ciuitatis *Rom.* habuerunt. In quo peccauit quidem *Ictus*, aduersus analogiam *Juris*, quod in *pr. 3. de nuptis* continetur, *conf. PAVLVS* in *l. 56. ff. sol. matr.* *TRIBONIANVS* autem, qui adeo diuersis fundatos principis textus in vnum corpus congescit, insignem legum antimoniam admisit. Interim ipse *VLPIANVS d. l.* liberum dicit esse coniugi, an hoc casu diuerrere velit, in verbis: *Si igitur eo animo mulier fuerit, vt discedere a marito velit.* Idem disertis verbis dicitur in lege *1. C. de Repud.* quam mutilam allegat *CARPZOVIVS.* *matrimonium quidem deportatione non soluitur (scilicet ipso iure) si casus, in quem maritus incidit, non mutet vxoris affectionem.* 2) de dote et lucris nuptialibus quaesitum fuit, alterutro coniugum deportato aut aqua et igne interdicto. In hac quaestione pronunciat *VLPIANVS*: *Si alia lege quam maiestatis, vis publicae, parricidii, veneficii et de sicariis, capitis damnata sit vxor, dotem non publicari, sed mariti cedere lucro.* Sin autem deportata sit vxor, eaque discedere a marito velit, tunc, si filiasam sit, patrem eius posse repetere dotem: sin ma-

materiam sit, tamdiu quidem apud maritum remanere dotis compendium, donec ipsa voluntatem suam diuerrendi possit declarare, qua facta declaratione, ipsi quoque vxori quasi humanitatis intuitu actionem concedit pro repetenda dote. In *L. 24. C. de donat. inter vir. et vxor.* imperator prospicit vxori, cuius maritus damnatus est, primo quoad res proprias et donationes a marito factas, antequam is damnatus et ex poena mortuus esset. Deinde si aqua et igne interdictus aut deportatus sit maritus, ita prospicit vxori, vt donationes a viro in vxorem collatae tantisper in suspenso maneant, donec maritus eas reuocauerit, non reuocatae autem ex morte mariti vxori confirmantur. In *L. 1. de repudiis* agitur de *repetitione dotis* marito deportato, aut aqua et igne interdicto, et pronunciat Imp. hoc casu stricto iure dotis actionem non competere vxori, quod per deportationem matrimonium quoque ipso iure non soluitur. Interim tamen inhumanum putat esse, vxorem, quae ex amore a viro deportato diuertere noluit, quamuis potuerit, tamdiu sine dote relinquendam esse, hinc ex aequitate ei concedit *dotis actionem* aduersus fiscum. conf. BRUNNEM. in *comment. ad h. tit.* Pater itaque iure Iustiniano diuortiorum licentiam propter deportationem omnino fuisse permissam. Vnde si ab ea ad exilium et relegationem argumentum ducere fas est, propter has quoque causas ex *paritate rationis* hodie diuortium facere licebit. Quamuis nobis, qui de iure Principis circa diuortia loquimur, parum intersit, vtrum Caesares ante IUSTINIANVM diuortiorum licentiam propter *deportationem* concesserint, an denegauerint? cum nostris Principibus ius circa diuortia ex *conditione imperii ciuilibus* et naturarum ciuilibus vindicauerimus, ad quas causas quoque matrimoniales et diuortiorum pertinere dictum est.

§. XXI. Accedimus 7) ad nouam causam, a MILITONO, ob domesticas calamitates, vt conicit PVBENDORFVS, peculiari libro *de diuortis* defensam, scilicet

7) Mores intolerabiles et animorum disparitas.

mores intolerabiles ac disparitatem et renitentiam animorum, quam is, per principia quoque religionis Christianae, inter coniuges sufficientem esse diuortii causam, non absque omni fundamento existimat. Quamuis autem MILTONI sententia communiter vapulet, dudum tamen aequis et prudentibus rerum aestimatoribus obseruatum est, non omnino leuem aut de nihilo profus eam iudicandam esse, quin vel a *malitiosa desertione* argumentum pro MILTONO longe stringentissimum, afferi posse. Parum enim interesse videbatur, an *animo* an *corpore* se separet coniux, quia haec duo tum arcta copula debent esse coniuncta, vt *animorum unio* absque *corporis* coniunctione matrimonium dici nequeat, nec *corporis coniunctio* absque *animorum unione* honeste exigi aut praestari possit. Ex quo etiam *desertionem, localem* alteram, alteram *non-localem*, quamuis hanc, quae magis *animorum* est, nescio quo fato, ad *debiti coniugalis denegationem* toleant restringere. Quoniam autem Consistoria passim *pertinacem debiti coniugalis denegationem* malitiosae desertioni aequiparant; mores quoque intolerabiles ad eam referre deberent, quippe qui regulariter cum *debiti coniugalis denegatione* sunt coniuncti. Et cum immorigerum filium patri abdicare fas sit, qui saltem naturaliter videtur patri magis coniunctus, quam vxor: cur non posset vxor, moribus intolerabilibus praedita, et emendationis impatiens, tanquam rebelle familiae membrum, e domo elici? Aut si intolerabili modo vxorem tractet maritus, neque ipsi, quae matronae debentur, exhibeat, sic vt non tam comparem, quam importunum sese hostem gerat, omnino aequum videtur, vt haec quoque diuortio sibi consulere possit. add. *L. Theodosii s. C. de repud.* Neque has rationes subuertit dubium, quod mouet PVEENDORF. *L. 6. d. 1. N. et G. C. §. 22.* aiens: *Reliqua tamen officia matrimonii posse continuari, puta propagationem sobolis, cohabitatio-*

ne

ne continua et familiari vtut disrupta; vnde pro *separatione quoad thorum et mensam* argumentum ducit. Sicut enim *separationem quoad thorum et mensam* pro inuento Pontificum, primum in cerebro AVGVSTINI ex falso principio natum, habemus, ita iniquissimum est, si aliter adhibetur, quam vt *remedium temporarium*, quo coniuges ad breue tempus seperati, taedio vitae solitariae, eo lubentius iterum possint reconciliari, ne parti innocenti fiat iniuria, quae sic alienum luere peccatum cogitur, et ad coelibatum sibi forte molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Cumq; non sit probabile, immorigeram coniugem ad debitum coniugale sat commodam se praebituram esse, cuius conuersatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus auersaturum corpus, in quo tam tetricus hospes habitat, hinc nec debitum coniugale a persona, a qua maritus propter intolerabiles mores se ad tempus curauit separari, honeste exigi posse concludimus. Nemo enim prolem tollere optat ex ea, quam odit.

§. XXII. Sed vt plenius MILTONI sententiam ^{Miltoni rationes} percipimus, lubet eius argumenta recensere, prout ea in ^{nes.} compendium redegit Ill. PVFENDORE. *L. 6. de J. N. et G. C. l. §. 24.* Existimat, disparitatem animorum, peruicaciam ingenii, societati cum certo aliquo homine colendae ineptam, et corrigi nesciam, quaeque praecipuum matrimonii bonum, adiutorium et recreationem intercipit, longe grauiorem esse causam diuortii, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua foeditas, ob quam tamen Iudaeis diuortia quondam permissa *Deut. XXIV.* Nullam praeterea societatem ligare socios contra primarium scopum institutae societatis, aut contra intentionem et spem vtriusque aut alterius societatem ineuntem. Jam autem DEVM voluisse viro adiungere *adiutorium*, non *domesticum tortorem*, subsidio futurum, non in sola procreatione sobolis, sed et in eiusdem educatione, et totius vitae

COD.

confortio ; quem finem vtique intolerabilis ingenii morumque asperitas perimit. Absurdum videri, quod , cum ius canonicum frigiditatem ad matrimonium dissoluendum citra scrupulum declarauerit sufficientem , morum adeo nullam rationem habuerit : praesertim cum illa statim possit deprehendi , hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi soleant , quousque miser in casses sese perumpi nescias induerit. Esse contra legem caritatis , esse plenum inhumanitatis , vlllo modo adstringere hominem miseris non nisi morte finiendis. Frustra regeri , infausta matrimonia a DEO imponi exercendae virorum patientiae. Nam et morbos et alias calamitates diuinitus immitti , quibus tamen vt humanis remediis resistatur , non esse interdictum. Sacras literas inter alias rationes matrimonium suadere , propter declinandas tentationes , ex incontinentia vitae provenientes. Atq; , qui in matrimonio suo nihil inueit , in quo animus possit acquiescere , cui per vxorem perpetua taedia mouentur , illum longe grauioribus agitari tentationibus , quam si in coelibatu substitisset. Nam eum et animo semper male esse ; et quia vxor displicet , alibi libidines prorumpere gestire. Naturae repugnare , animos inuicem conciliari nescios , insolabili vinculo copulare. Insidias vitae fractas ad diuortium sufficere Imperatores Christianos iudicare. Atqui quam multis perpetuas illas offensas vitam abruptisse ? Denique matrimonium esse societatem inter homines. Atqui societates humanas cum *vinculo moralis* contineantur , vtique magis animorum , quam corporum combinatione constare. Alias enim nihil restare , nisi corporum commixtionem , plusquam belluinam , cum compares cernatur. Quando igitur animus debitam coniunctionem , quam in matrimonio quaerit , non inuenit , tam male comparatum par potius in carcere , quam humana societate viuere. Et quae sunt reliqua.

§. XXIII. Sicut vero his MILTONI rationibus De his iudici-
um.
non omnem vim et efficaciam denegamus; ita statuimus,
posse quoque Principem propter *intolerabiles coniugum*
mores diuortium quandoque permittere; quemadmodum
in vicino quodam Ducatu paucis abhinc annis Consistorii
auctoritate id factum fuisse ipse memini. Sed *an Princeps*
per modum legis generalis hanc diuortii causam publicis ta-
bulis inscribere debeat? alia quaestio est: quae si affirman-
da, Principi debitis cautionibus omnino utendum est, ne
vel Consistoriorum potestati in arbitrando nimium attri-
buat, vel cauillationibus incommodi mariti, aut uxoris
molliter educatae, ad promiscuam diuortiorum licentiam
yam sternat, qua pestilentius reipublicae nihil esse potest.
Etenim ubi, post acceptam ab altero offensam, non statim
ab hac societate recedi posse norunt coniuges, quamuis non
vsque bene sint compositi, sua tamen quoque sponte ad pa-
cem et concordiam redire malunt, quam sui sibi esse tor-
tores. Quodsi vero lex scripta sit publice, de diuortiorum
licentia indefinite concedenda, ob morum quamcunque dis-
similitudinem, infociabilis coniux nunquam non habebit, in
quo malitiae suae quaerat praesidium. Non proprios mo-
res accusabit, sed partis innocentis nunc obstinationem,
nunc vituperabit molliem, nunc torporem ingenii, ami-
cabilis et facetae conuersationis impatientem; nunc rei fa-
miliaris aut negligentiam accusabit, aut plus quam coniugi
applicatam curam. Hunc offendet in uxore superstitiosa
pietas; illam in marito libris magis quam liberis intenta
assiduitas. Quae omnia ita comparata sunt in matrimonia-
li societate, ut quisque in sua coniuge hos mores non solum
tolerare debeat, tanquam utrisque communes, et cuiusuis
temperamento proprios, sed et ad alterius captandam be-
nevolentiam et amorem coniugalem, suos paulatim ita ad-
flescere, ut cum alterius conueniant, quamuis paulo a tem-
peramenti sui natura alienis. Vbi vero tetra fuerit, et corri-

gi nefcia, cum obstinatione morum peruerfitas in coniuge, quae omnem vitae amicabilem societatem dirimat tollatue, hinc Principem statuere posse existimo, vt Consistoria dis- socient, quos natura sua iam dissociatos reddidit: neque iniurius in leges diuinas esse, aut in conscientiam peccare censendus est, Princeps; qui diuortium admittit, ne parti in- nocenti infelici coniugio cum perpetua animi aegritudine foret immoriendum.

8) Impietas
aduersus DE-
um,

§. XXIV. Huc pertinet VII) *Impietas aduersus DEum*, quae flagitiis inquinat coniugem ab ipso NICOLAO HEMMINGIO, Theologo orthodoxo, apud DEDECKEN *Tom. III. Conf. p. 462. sq.* inter causas *diuortii* relata, quamuis paulo alieno a nobis sensu. Is enim impietatem omnem resoluit in *apostasiam et heresim*. Nobis autem ea est absentia debitae venerationis pietatis- quae erga DEVM, quae honestatem omnem pudorem et fidem curat, cum proposita et morum abstinatione. Quae enim maior esse potest morum dissimulatio, et in- tolerabilis peruerfitas, quam si alter coniugum DEVM co- lat, honestatem seruet et fidem; alter religionem inter ma- nia vocabula habeat, nec DEO honorem, nec locis fi- dem exhibeat, iniustus, spurcus, leno, vini-potor in-tole- rabilis, cum morum periuicacia. Quae potest esse in tam diuersis vitae sectis animorum sincera coniunctio? Propter hanc impietatem in primitiua ecclesia coniuges secundum *regulas iustitiae* fuisse separatos *Cap. I. §. 6.* docuimus. *Er- ror* autem, quamuis *fundamentalis* in conceptu aliquo theoretico circa diuina, h. e. circa articulos fidei, facilius a coniuge alteri erat condonandus, eo quod ideae rerum non sint in arbitrio hominum, nec eadem per se soleant morum inducere diuersitatem, aut amoris arguere absen- tiam. NICOLAI *de diuort. C. IV. n. 13. seq.* Vnde in sacris literis quoque iubentur Christiani tolerare coniuges infide- les. Iam maior non potest excogitari superstitio, quam ethni- ca, quae ipsa tamen, si venerationem seruat erga DEum, non omnem animorum vnionem et amorem excludit; *potest enim*

enim quisquam esse idololatra, haereticus, impius, et tamen rata obligatione maritus, verba sunt THEODOSII BEZAE de repudiis et diuort. p. 100. Ergo propter errorem in fide non diuertendum a coniugio, sed propter impietatem morum. An autem consultum sit, coniugio iungi cum persona damnatae aut diuersae a nobis sectae? alia quaestio est, quae huius non est loci.

§. XXV. Huc etiam spectant IX) *vixae et inimicitiae irreconciliabiles*, quas ad dissoluenda sponsalia sufficere haud negant Doctores. MEVIUS P. IV. dec. 44. Sed et ad dissoluendum ipsum matrimonii vinculum insigne odium et inimicitias admiserunt Franci, ut patet ex solennibus libellis repudii, quos ex MARCVLPHO Monacho allegauimus supra C. I. §. 9. Vnde nec Principem Evangelicum cogendum esse puto, si propter hanc quoque causam diuortium legibus permittat, adhibitis tamen cautelis, quae §. XXIII. adductae sunt. Apposite LUTHERVS in Epistola ad Spalatium Supplement. a Buddeo edit. Ep. 62. Ich habe sie beyde / ihren Mann / und sie selbst gegenwärtig für mir gehabt / neben dem Pfarrern und verhört / aber weil da kein Versühen hat wollen seyn / habe ich müssen ihr erlauben / wie sie gebeten / von ihm zu bleiben / und nimmermehr seinen Mann zu nehmen / aber Er / der Mann / will wunderscön und rein seyn / begehret eine andere zu nehmen / recht und Urlaub. Hab ich mich sein entschlagen und von mir gewiesen / als der ich über ihn und seine Sache nicht wolle Richter seyn / NB. lassens ihm andere zu / bin ich zufrieden. Caeterum, quas proxime praecedentibus §§. recensuimus causas, eae ad vnicam et solam *animorum disparitatem* commode reduci possunt; interim, quoniam distinctim singulae a Doctoribus nominantur, placuit quoque de his hoc loco distinctim agere.

§. XXVI. Ad iustas diuortii causas X) referimus *morbum fonticum et contagiosum*, velut est *venereus*, vnde iustum metum concipere poterat coniux innocens, ne eadem inficiatur lue, et sic foecunditatem vna cum sanitate pro-

9) Odium et inimicitiae irreconciliabiles.

10) Morbus fonticus.

digaliter profundat. Huc etiam referendus erit *furor* maxi-
 me sine interuallo continuus. Talis enim causa animos reddit
 infociabiles et corporum coniunctionem prohibet. Vnde
 ad dissoluendum matrimonii vinculum pro valida erit repu-
 tanda. Nec quicquam interest, an coniugis culpa, an ci-
 tra culpam morbus fuerit contractus, quia in utroque ca-
 su eadem adest ratio. Et quamuis etiam infecta coniux ad-
 hibitis remediis, spem reconualescentiae concipiat; obstat
 tamen perpetua animi auersatio innocentis a tali societate
 coniugali, imprimis, cum secundum ipsos Philiatros, satis
 non sit cautum, annon post sumtam sedulo medicinam, ali-
 quando morbus talis sit rediturus, si, quod in coniugio
 fieri potest, affectus vehementius irriteretur? Et quamuis
 in lepra aliove incurabili morbo haec paulo aliter sese
 ha eant; durum tamen videbatur esse et inhumanum in
 coniugio adeo mancipare membra alterius coniugis,
 vt contra humanae constantiam naturae velut invita
 adigantur ad perferendam societatem, ex qua praesentis-
 mum periculum vitae et sanitatis incurrant. Vnde quoque
 GREGORIUS II. qui ad ann. CHRISTI DCCXXVI.
 Apostolicae sedis praefuit, apud LAVNOIVM de regia in
matrim. potest. P. 3. art. 1. c. 9. p. 481. et GRATIANVM in
c. 18. C. 32. q. 7. ita respondit: *Quod proposuisti, quod si*
mulier, infirmitate correpta, non valuerit debitum viro red-
dere, quid eius faciat iugalis? bonum esset, si sic permane-
ret, et sic abstinentiae vacaret. Sed quia hoc magnum est,
ille, qui se non poterit continere, nubat magis; non tamen
subsidii opem subtrahat ab illa, quam infirmitas praepedit,
et non culpa detestabilis excludit. STEPHANVS quoque II.
ann. CHRISTI DCCLIV. cum venisset in Galliam, et esset in
villa Carisiaco, inter alia ad plures quaestiones responsa, hoc
quoque dedit Cap. II. Si quis se in coniugio copulauerit, et
vni eorum contigerit, vt debitum reddere non possit, non
liceat eos separare, nec pro alia infirmitate, excepto si daemo-
ni infirmitas, aut leprae macula superuenerit. LAVNOIVS
d. Tr.

d. *Tr. P. 1. art. 3. C. 17. p. 243.* Quod autem Pontifex hic respon-
det de morbo seu infirmitate, quae impedit vxorem, quo-
minus debitum suum reddere possit, idem nos de morbo
contagioso et fontico in genere dici posse existimamus. Sed
ne tamen quid nimis aut temere affirmauerimus, tantum
Principis Evangelici dispositioni et curae id relinquendum,
non vero Consistorio hic liberum arbitrium dandum esse
statuimus.

§. XXVII. Propter *sterilitatem* denique XI con-^{Sterilitas?}
iugium dissoluere apud Iudaeos frequens fuit, vid. testimo-
nia collecta a PVFENDORFIO *L. 6. de J. N. et G. c. 1. §. 23.* Et
qui primus Romae vxorem dimisit Sp. Carbilus cognomen-
to Ruga, annis V. C. DXXIII. eo motus iuramento di-
citur, quod apud Censores singuli tenebantur profiteri, se
habere vxorem liberorum quaerendorum causa, vid. AGEL-
LIUS *L. IV. Noct. Attic. c. 3.* VALER. MAXIMVS *L. 2. c. 1.*
vnde *sterilitas* apud Romanos valida fuit diuortii causa. *l. 60.*
§. 1. ff. de donat. inter vir. et vxor. Spartae autem, cum
Alexandrides Rex, postulantibus Ephoris, sterilem vxorem
repudiare nolleret, eorundem consilio alteram foecundam isti
superinduxit, apud HERODOTVM in *Terpsichore.* Et cum
in marito *impotentia* pro legitima diuortii causa reputetur,
in vxore quoque *sterilitatem* ex paritate rationis, validam
diuertendi causam esse, fors non absque ratione defendi
poterat, quia vtraque finem matrimonii principalem inter-
uertit. Contraria autem ratione, cum infoecunditas vxor-
is, quae alias ad copulam sat est idonea, liquidis criteriis
haud facile dignosci possit, sicut impotentia saepe in mari-
to, praeterea quoque eam sibi praestare apud coniugem
non sit; hinc secundum coniugii naturam, *regulariter*, eam
solum ad diuortium sufficere plurimi negant, ideo, quod
ea, (maxime si superuenerit) potius tanquam fatalis calamitas
patienter sit ferenda. Interim secundum rectam rationem,
naturae contractus matrimonialis aduersum prorsus et con-
tra-

trarium haud esse existimo, ob *solam sterilitatem* vxorem repudiare, si incurabilis ea sit, et legitime probata. Vnde in ciuitate Principis Euangelici determinationi hoc merito committitur; cui tamen vt propter eam *solam* diuortium suis subditis concedat, consultum non videtur esse; quibus adeo sub foecundo coelo nasci contingit, vt propter defectum liberorum eorum republ. haud facile sint collapsurae. Diuortiorum autem licentia a Principe secundum *regulas prudentiae ciuilis*, quantum potest, est restringenda, cum per eam non possit non et familiae et publicae ciuitatum decor grauissime conuelli. Illud porro maiori cum fundamento quaeritur: *An ipse summus Imperans, cum cuius persona stirps regia defectura sit, propter sterilitatem coniugem repudiare, et eius loco foecundam in thorum admittere possit?* Qui affirmant, pro fundamento adferunt, quod salus publica suprema lex sit in ciuitate, et stirpis regiae extinctio rempublicam intestinis turbis pariter ac exterorum direptionibus exponere possit, et saepe quoque soleat; hinc rempublicam a fatali conuersione per repudium infocundae coniugis volunt liberari, imprimis vbi diuortia iure diuino adeo non esse restricta, prout vulgo creditur, probatum dant. Qui negant, immerito imputari vxori casum, aiunt, quem ipsa sibi praestare haud potuit. Esse contra amorem et virtutem conjugalem diuertere ab vxore, propter casum, quem ea sua sibi culpa non contraxit. Maritos, qui amant vxores, solo quoque virtutis amore ab hoc diuortii genere abstinere. Esse *Ἰεῦδος* quoddam πολιτικόν, ac si a stirpe regia dependeat salus totius reipublicae, quamuis obsequiosa quadam dicendi ratione quandoque id soleat Principibus ab aulicis adulatoribus ingeri. Saepe longe melius reipublicae prospectum iri, si gubernaretur ab alio, a quo et securitas publica ex commerciorum compendia possint praestari. Sed nos abstinemus manum a tabula.

§. XXVIII. Ne autem ea, quae hoc capite *de iure Principis Evangelici circa diuortia* dicta sunt, absque auctoritate, aut citra consuetam fidei formulam ventilasse videamur, pronocamus denuo, ad praxin primitivae ecclesiae, quae Imperatoribus *ius circa diuortia* temper intactum illibatumque servavit, Ipsum CONCILIVM MILEVITANVM II. sibi lege opus esse iudicat ad statutum de diuortis, *supra. C. 1. p. 17.* CAROLI M. potestatem in matrimonio agnouerunt Synodi ARELATENSIS ET MOGVNTIACA §. 17. *Cap. 1. huius dissert.* Quo etiam collineat locus LVTHERI *ad calcem Cap. II.* a nobis citatus. Quod autem plures praeter adulterium causas Princeps evangelicus salua conscientia admittere possit, de eo SARCERIVS *in libro vom E. Ehestand P. 4. p. 158.* ita loquitur: *So kan ein jeglicher vernünftiger Mensch wol gedenden / daß Gott die Ehe eingeföhrt habe zu Ehren und Guten dem Menschen / und nicht zu schanden und seinem Verderben / darum die / so in seinen Stücken dem beträngten Ehe-Menschen zu Hülffe kommen / und die Ehescheidung überein in keine Weise noch Wege zulassen / thun gleich wie die Pharisäer / die von wegen des Gebots vom Sabbath / dem Buchstaben nach / dem Menschen in Grund und Schaden gehen liessen.* JO. STRAVCHIVS *iii. 35. Tur. publ. p. 176.* defendit, *adhuc hodie in arbitrio potestatis publicae esse, plures causas, praeter adulterium et desertionem praescribere.* Et RENNEMANNVS *in Jurispr. Rom. Germ. m. r. D. 42. th. 36. lit. e.* hanc in rem ita loquitur: *Quin et hodie pii Magistratus, eo quo dictum est modo, non tantum ex illis ante recensitis, sed etiam ex aliis grauioribus causis vel aeque grauib., pro circumstantiarum suastione, diuortia concedere queunt.* Ipsi quoque Pontificii, qui matrimonium pro sacramento habent, hoc ipso a potestate regia illud haud eximunt, cum quia contractus civilis, cui inaitur sacramentum, a regum potestate non eximitur per Christum sacramentorum autorem; tum quia ratio sacramenti, matrimonio superueniens, humanum contractum

Aliorum auctoritatibus sententia huius disputationis corroboratur.

non

non mutat, sed potius vti idoneam materiam supponit. THOMAS SANCHEZ. *Lib. VIII. de matrim. Disp. 3. Nec obstat, inquit, Principis secularis potestati matrimonium esse sacramentum, quia eius materia est contractus civilis. Qua ratione perinde potest illud ex iusta causa irritare, ac si sacramentum non esset, reddendo personas inhabiles ad contrahendum et sic illegitimum et invalidum contractum reddendo.* PETRVS SOTVS, qui pro Pontifice concilio Tridentino interfuit, apud LAVNOIVM d. Tr. P. 1. art. 2. c. 6. et art. 4. p. 261. ita loquitur: *Praelati Ecclesiae non debent gravate suscipere, si quod temporali paci viderint necessarium, seculares Principes statuunt; nec est, cur illis se opponant, sed permittant potius matrimonium legibus humanis ordinandum, cum officium humanum sit.* Et CATHARINVS, qui itidem Tridentino concilio interfuit, allegante LAVNOIO d. Tr. P. 1. art. 2. c. 8. p. 145. *Principes, ait, circa matrimonium tanquam circa suum et non alienum negotium suis legibus procedere.* Ipse quoque LAVNOIVS matrimonium, qua sacramentum, Theologis seu Pontifici adiudicat; quatenus autem contractus civilis est, eatenus id Principum potestati subiicit, eamque sententiam autoritate Parisiensium, Burdigallensium, Remensium, Leuanensium, Duacensium, Salmanticensium, Complutensium aliorumque Theologorum confirmat. *P. 1. art. 1. c. 1. 2. 3. 4. seqq.*

De potestate
Consistorii in
hac doctrina.

§. XXIX. Restat vt dispiciamus, an admissio in consistoriis Protestantium adulterio pro valida diuertendi causa, eadem quoque Consistoria vi interpretationis doctrinalis, ex aliis aequae gravibus aut gravioribus adulteria causis, diuortia concedere possint; an vero Principi tantum ius competat, eas ex potestate legislatoria determinandi et definiendi. Ad quam quaestionem, vt debite a nobis respondeatur, videndum erit, an lege quadam provinciali cautum sit, vt diuortia tantum ex causa adulterii et malitiosae desertionis permitterentur, et tunc ad Principem praeuatiue spectat, vt is

vi authenticæ interpretationis, æque graues vel grauiores
 causas pro dissolueno infelici matrimonio admittat, ne
 Consistoria potestatem legislatariam sibi arrogare videantur,
 nec Principum voluntas hac extensione fiat elusoria. Vbi
 vero, cessante lege prouinciali, Consistoria secundum sa-
 eram scripturam causas diuortiorum diiudicant, hac non
 obstante, pro Consistoriis respondere nulli dubitamus; quia
 et ex lege Moyfis plures admittæ causæ, sub generali nomi-
 ne, velut *κόσιν ἀγνωσθέν πρόγυα*, et Christus ad eandem le-
 gem Mosaicam se refert, *ἐνί πορείας* diuortia permittens.
 Et si vel maxime conceptus *πορείας* esset *strictæ signifi-*
cationis, et pro adulterio tantum supponeretur in sacris liti-
 ris; tamen *interpretatio doctrinalis extensiuæ* in eo consistit,
 vt propter paritatem rationis, quæ sub *generali conceptu*
 adulterii latet, verba textus paulo restrictiora ad alios quo-
 que consimiles causas extendantur, quæ fini matrimonii æ-
 que contrariæ sunt, quam adulterium. Neque enim sic *po-*
testatem legislatariam Consistoriis adscribimus, qui ex regu-
 lis *interpretationis doctrinalis* hanc extensionem deriuamus.
 Quamuis, quamdiu in præiudicio haerent consistoria, ac si
 matrimonia eorumque dissolutio sint mere iuris diuini, om-
 nino Principis autoritate heic opus fuerit, ne matrimonia
 sæpe fiant perpetua innocentium supplicia. Hac occasio-
 ne expendi meretur GERHARDI sententia, existimantis, in
 hac quaestione videndum esse, an crimina adulterio graui-
 ora, vel saltim æqualia, talia sint *respectu legis diuinæ*, cum
 cuius norma et regula pugnant; an vero *respectu coniugii*,
 cuius vinculum dirimere debent? *Haec salua lege diuina ad-*
mittenda esse; non illa. GERHARD. *de Coniug.* S. 606. Sci-
 licet GERHARDI distinctio optime sese habet *in thesi*; Sed
 negamus aduersus eundem autorem, delictum contra vin-
 culum coniugale vnice per illicitum concubitum committi.
 Vnde ad causas æque graues aut grauiores adulterio, non
 sola *bestialitas, sodomia, incestusque* referenda, sed alia quo-
 que

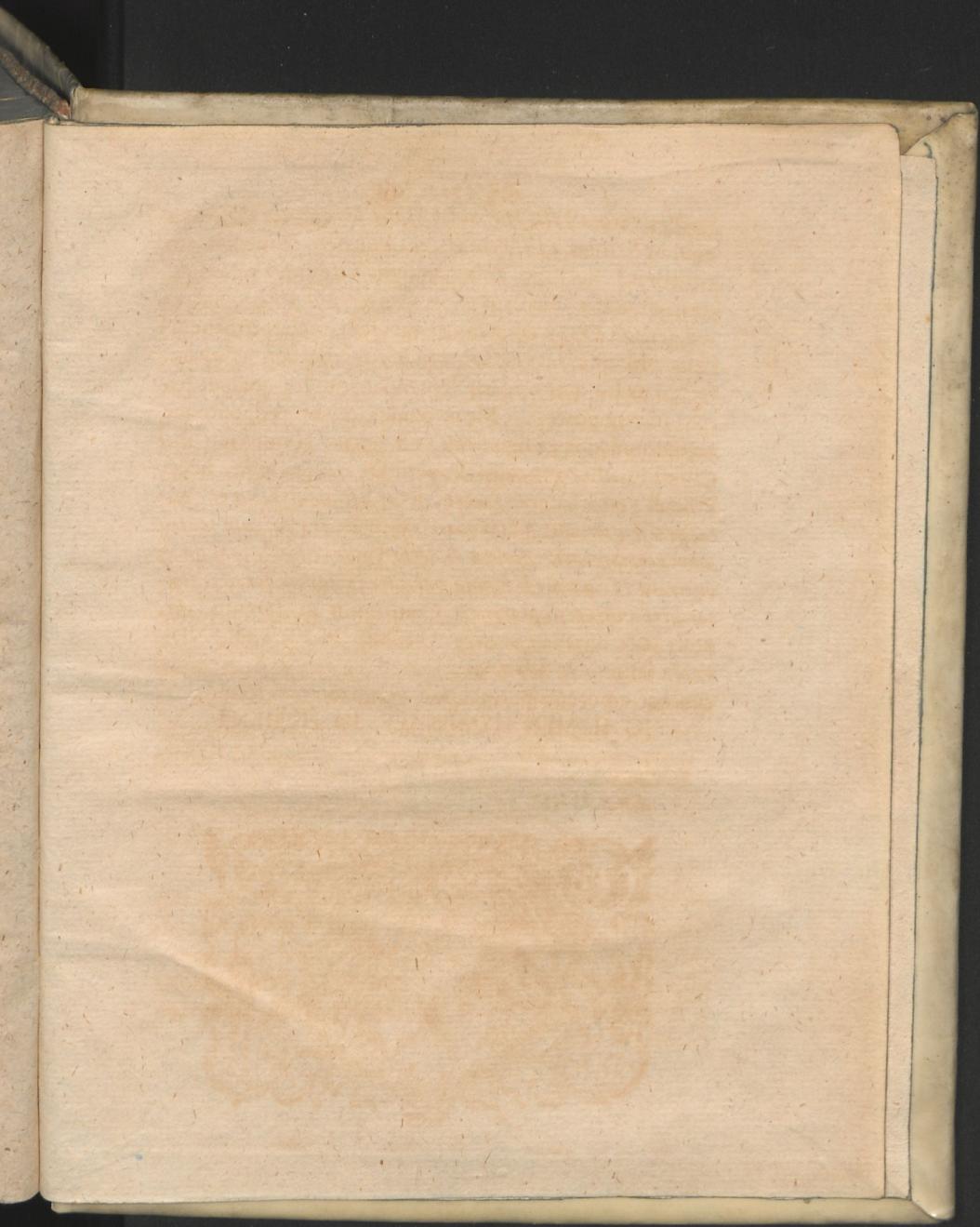
que delicta, quibus aequè matrimonii finis intercipitur, admittenda fuissent. Alias enim omnia argumenta, quae contra alias causas possent proferri, eodem iure aduersus *malitiosam desertionem* adduci possent, quae tamen a PAVLO est admissa.

Quid in genere circa processum hic obseruandum

§. XXX. Atque ita, ni fallor, satis hucusque probatum fuit, competere Principibus Euangelicis *ius circa diuortia*, eaque ob plures quoque causas posse concedi, quam hactenus plerisque fuit persuasum. Cum vero hodie diuortia non amplius *privata autoritate* suscipiantur, nec hoc decus ciuitatum permittat: hinc requiritur, vt causa in iudicio cognita et legitimo processu fuerit ventilata. Vbi quidem ante omnia coniugi actori incumbit probatio eius quod intendit, h. e. 1) causam reuera factam fuisse: 2) eam legibus ciuitatis esse congruam, adeoque ad dissoluendum matrimonium vinculum validam. Quod autem ad diuortium ex causa *adulterii* praesumptiones quoque sufficere, supra diximus, hoc ad omnes perinde causas non est extendendum. Adulterium enim est delictum occultum, remotis arbitris fieri solitum, vnde ad eius probationem testes haud facile possunt adduci. Alia autem et diuersa delicta publice aut saltem non ita circumspecte fiunt, vnde ea plene quoque erunt probanda. Dantur etiam causae, quae cauillationibus et captionibus incommodorum coniugum magis sunt expositae, in quibus cautus esse debet Princeps vel Consistorium, ne temere diuortia fiant, eoque malitiae infociabilis coniugis indulgeatur. Caeterum coniugibus quoad vinculum dissolutis parti nocenti regulariter solet coelibatus iniungi MEVIUS P. 6. dec. 359. Sed quia exinde saepe maioribus peccatis ansa datur, hinc saepe etiam nocenti coniugi permittitur, vt ad secunda vota transeat, quod tamen communiter sub hac conditione conceditur, vt ex loco seu domicilio debeat migrare euitandi scandalici causa. CARPZOVIVS II. def. 193.

F I N I S.

00 A 6367

ULB Halle
002 916 55X

3

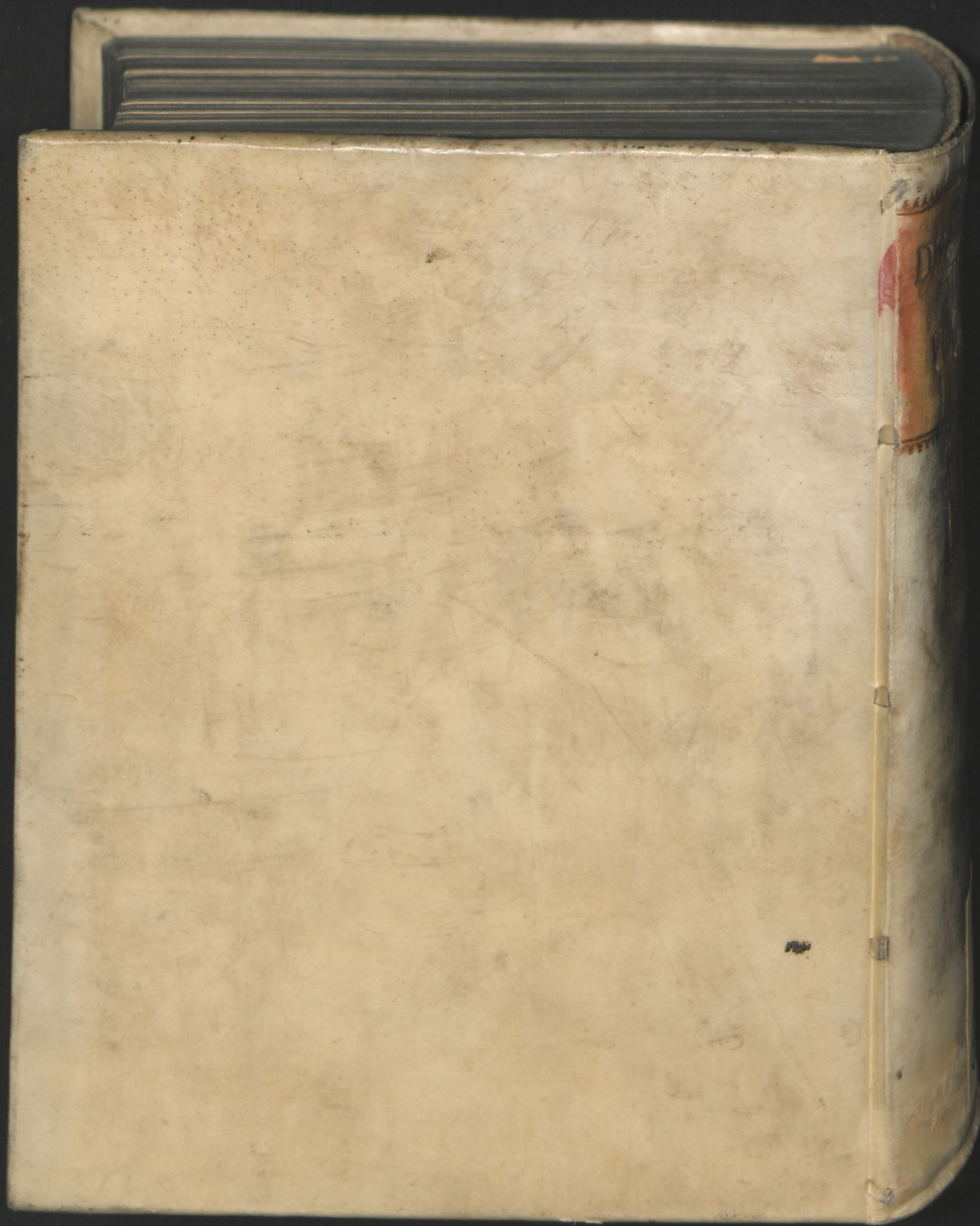

1017

Reha

DISSERTATIO INAUGURALIS IVRIDICA.
D E

34

IVRE
PRINCIPIIS
EVANGELICI
CIRCA DIVORTIA,
QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,
DOMINO CAROLO,
PRINCIPE BORUSSIAE, MARCHIONE
BRANDENBURG. reliqua
IN REGIA FRIDERICIANA,

DIRIGENTE
DOMINO
IVSTO HENNINGIO BÖHMERO,
ICTO, REGIAE MAI. CONSILIARIO AVLICO,
PROFESSORE IVRIS ORDINARIO,
PRO SVMMIS IN VTROQUE IVRE HONORIBVS

ET
PRIVILEGIIS DOCTORALIBUS
OBTINENDIS,
IN AVDITORIO MAIORI,

Ad d. XXI. Septembr. MDCCXV.
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTIT
AVCTOR

IOANNES FRIDERICVS Käyserl

GIESSA - HASSVS.

HALAE MAGDEB. Typis IO. GRVNERI, Acad. Typogr.